RAPPORT VAN DE WERKGROEP RITUEEL MISBRUIK

April 1994

RAPPORT VAN DE WERKGROEP RITUEEL MISBRUIK

April 1994

Ministerie van Justitie

Directie Staats- en Strafrecht
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
Telefoon 070 – 370 71 98

INHOUD

1. INLEIDING

1.1 Achtergronden van het verschijnsel ritueel misbruik

Van meldingen van ritueel misbruik is in de Verenigde Staten vanaf het begin van de jaren tachtig sprake, zo blijkt uit Amerikaanse literatuur over dit onderwerp. Vanaf 1985 wordt er steeds meer aandacht aan het verschijnsel besteed en worden er in de Verenigde Staten tal van conferenties aan gewijd (Lanning, 1992).
De gevallen waarin sprake zou zijn van rituele kindermishandeling onderscheiden zich in een aantal opzichten van andere zaken betreffende seksuele kindermishandeling.

De verschillen zijn onder meer:
- er is sprake van meerdere jonge slachtoffers;
- er is sprake van meerdere daders;
- angst wordt gebruikt als middel om de slachtoffers onder controle te houden;
- er zijn bizarre of rituele activiteiten.

Volgens de geraadpleegde literatuur is er sprake van extreem sadistisch misbruik en geweld in groepsverband gepleegd door een in het diepste geheim opererende satanische 'cult'. Het zou hierbij gaan om een groep waaraan verschillende gezinnen en verschillende generaties deelnemen. In het kader van de aanbidding van 'Satan' zouden de groepsleden zich onder meer te buiten gaan aan rituele mishandeling, kannibalisme, dieren- en mensenoffers en seksueel misbruik. Volwassen (zogenaamde) "overlevenden" van ritueel misbruik melden in dit verband de volgende praktijken: het onder dwang toegediend krijgen van verdovende middelen, elektrische schokken, hypnose, seksueel misbruik waaronder groepsverkrachtingen, het getuige zijn van en het zelf ondergaan van het levend begraven zijn in doodskisten of graven, levensbedreigingen, getuige zijn van en het moeten deelnemen aan het martelen en offeren van volwassenen en kinderen (waaronder baby's), het verminken en doden van dieren. Voorts is sprake van het moeten ondergaan van een huwelijksceremonie met satan, gedwongen zwangerschap en het offeren van de eigen baby, het moeten eten van menselijke lichaamsdelen. Het meeste hier van zouden deze slachtoffers als jonge kinderen reeds hebben ondergaan. Door middel van terreur zouden de slachtoffers op extreme wijze zijn geïndoctrineerd/geprogrammeerd hun mond te houden, dan wel suïcide te plegen als zij iets over de 'cult' loslaten.
Gemeld wordt dat zowel volwassenen als kinderen die het slachtoffer zijn van ritueel misbruik complexe vormen van meervoudige persoonlijkheidssyndromen en andere extreme klachten vertonen. Boon en Van der Hart (1991) zeggen hierover "ze lijden nog meer onder de klachten van posttraumatische stress, ze zijn nog angstiger, depressiever en suïcidaler dan andere MPS-patiënten, ze gaan zich meer te buiten aan zelfmutilatie, ze lijden nog meer onder schuldgevoelens, en ze lopen nog meer kans om in een gedissocieerde toestand dadergedrag te vertonen."
Er is sprake van dat psychotherapeuten van zowel kinderen als volwassenen in binnen- en buitenland geconfronteerd worden met vergelijkbare verhalen van patiënten. (Jansen Heijtmajer, 1993).
Uit de geraadpleegde literatuur blijkt echter tevens dat hoewel door politie en justitie in de Verenigde Staten sinds 1985 veelvuldig onderzoek is ingesteld naar aanleiding van vele meldingen van ritueel misbruik, dit tot nu toe niet tot concrete (bewijsbare) strafzaken heeft kunnen leiden (Lanning, 1992). Ook in Nederland is enkele malen een onderzoek ingesteld door politie en justitie

naar aanleiding van meldingen over ritueel misbruik, maar evenals de onderzoeken die in de Verenigde Staten zijn ingesteld, heeft dit geen concrete resultaten opgeleverd.

1.2 Aanleiding voor het onderzoek

In 1992 kwamen er bij de Inspectie jeugdhulpverlening (IJHV) van de ministeries van WVC en justitie meldingen binnen van instellingen voor jeugdhulpverlening die betrekking hadden op mogelijk ritueel misbruik bij een aantal kinderen. Tot aan augustus 1992 waren er circa 11 gevallen gemeld in de provincies Noord-Holland en Utrecht.
Medio juni 1993 was sprake van een toenemende belangstelling die onder meer werd veroorzaakt door de Tv-uitzendingen van het programma NOVA. De Inspectie Jeugdhulpverlening heeft in een signalement van l7 september 1992 aan de minister van VWC en de Staatssecretaris van justitie hierover voor het eerst gerapporteerd.
Na het verschijnen van het signalement heeft overleg plaatsgehad tussen de Inspectie jeugdhulpverlening, de Geneeskundige Inspectie voor de Geestelijke Volksgezondheid (GIGV) en het ministerie van Justitie, om meer zicht te krijgen op het verschijnsel, met name inzicht in de wijze waarop afstemming en samenwerking tijdens de aanmeldings- en onderzoeksfase tot stand kan worden gebracht, vanuit het belang van het kind benaderd. In de gemengde GIGV-werkgroep Multiple Persoonlijkheidsstoornissen was begin 1993 het onderwerp ritueel misbruik en de problemen daaromtrent tussen hulpverleners en politie/justitie reeds ter sprake gekomen. Op grond daarvan besloot de GIGV een "invitational conference" over dit onderwerp te beleggen. Na overleg met het departement Volksgezondheid van WVC, de Inspectie Jeugdhulpverlening en het ministerie van Justitie vond deze conferentie op l7 september 1993 plaats. Tijdens de conferentie is meer zicht gekomen op het verschijnsel en met name op de afstemmings- en samenwerkingsproblematiek tussen hulpverleners en politie/justitie. Besloten werd een landelijk consultatiepunt Ritueel Misbruik voor hulpverleners op te richten. De GIGV treft daar thans voorbereidingen toe.
Door het ministerie van Justitie werd nagegaan bij twee politiekorpsen en de Centrale Recherche Informatiedienst wat bekend was. Als voorlopige conclusie leverde dit op dat signalen over ritueel misbruik bekend waren bij een aantal korpsen, maar dat tot dan toe nooit harde bewijzen waren gevonden. Vervolgens zijn alle raden voor de kinderbescherming en een aantal gezinsvoogdijen en voogdijinstellingen benaderd met de vraag of men op het verschijnsel was gestuit. Op verzoek van het ministerie van Justitie heeft de Inspectie jeugdhulpverlening door haar geïnventariseerde gegevens (geanonimiseerd) verstrekt.
Aangezien de gehouden inventarisaties in beginsel geen voor politie en justitie bruikbare gegevens opleverden, is naar een andere benadering gezocht om het probleem te onderzoeken. Medio juni 1993 werd door de staatssecretaris van Justitie besloten de Werkgroep Ritueel Misbruik in te stellen met als taak het definiëren en in kaart brengen van de problematiek, het onderzoeken welke problemen zich voordoen bij aangifte van ritueel misbruik en het zonodig formuleren van voorstellen voor nader onderzoek en/of een meldingsprocedure. De Werkgroep is vervolgens ingesteld bij beschikking van de staatssecretaris van Justitie van 12 augustus 1993. Voor de samenstelling van de Werkgroep wordt verwezen naar de instellingsbeschikking (zie bijlage 2).

1.3 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Zoals onder hierboven al aan de orde is gesteld, is naar aanleiding van onder meer de door de Inspectie voor de Jeugdhulpverlening gesignaleerde gevallen van ritueel misbruik de vraag

gerezen in hoeverre deze problematiek zich in Nederland voordoet, welke mogelijkheden de overheid in het algemeen ten dienste kunnen staan om hierop adequaat te reageren, daaronder begrepen die van de hulpverlening en het in dat kader ter kennis brengen van gevallen aan politie en openbaar ministerie. Naast een definiëring van het probleem zou een overzicht moeten worden verkregen van de gevallen die bij de hulpverleningsinstellingen of anderszins bekend zijn, alsmede een overzicht van de problemen die zich kunnen voordoen bij het doen van aangifte bij politie en het openbaar ministerie, mede met het oog op een eventueel in te stellen nader onderzoek en een meldingsprocedure.
Dit is tevens de taak van de Werkgroep zoals die vastgelegd is in de instellingsbeschikking (zie bijlage 2).

1.4 Opbouw van het rapport

Het rapport is als volgt opgebouwd.
In hoofdstuk 2 wordt beschreven wat is gedaan om het probleem te onderzoeken, de werkwijze van de Werkgroep.
In hoofdstuk 2 worden enkele van de gevallen beschreven die door diverse hulpverleners en politie onder de aandacht van de Werkgroep zijn gebracht en wordt kort verslag gedaan van overig door de Werkgroep ingesteld onderzoek. In hoofdstuk 3 wordt een begripsomschrijving van het verschijnsel ritueel misbruik gegeven. In hoofdstuk 4 komt de invalshoek van de jeugdhulpverlening, de jeugdbescherming en de geestelijke gezondheidszorg aan bod. In hoofdstuk 5 worden de verschillende argumenten pro en contra de mogelijkheid dat ritueel misbruik voorkomt tegenover elkaar gezet. In hoofdstuk 6 wordt een uiteenzetting gegeven over het beroepsgeheim van hulpverleners die met zaken als ritueel misbruik te maken hebben. Tenslotte worden in hoofdstuk 7 de conclusies en aanbevelingen gegeven. In de bijlagen is onder meer een bijdrage opgenomen: "Politieonderzoek van ritueel misbruik".

2. INGESTELD ONDERZOEK

2.1 Werkwijze

De Werkgroep heeft een aantal personen uit het veld van de (jeugd)hulpverlening en de politie gesproken van wie bekend is dat ze met het onderwerp ervaring hebben, met het doel een inventarisatie op te maken van de belangrijkste in Nederland gemelde gevallen van ritueel misbruik.
Daarnaast heeft de Werkgroep zich zo goed mogelijk geïnformeerd over het verschijnsel ritueel misbruik. Mede in dat verband is door twee leden van de Werkgroep een kort bezoek gebracht aan een onderzoeker van ritueel misbruik in het Verenigd Koninkrijk waarvan in 2.3 verslag wordt gedaan. Voorts werd aandacht besteed aan meldingen van politie of openbaar ministerie van gevallen waarin wellicht sprake zou zijn van ritueel misbruik.

Voorgelegde vragen-
Aan de personen die zijn gehoord uit het veld van de hulpverlening (psychologen, orthopedagogen en maatschappelijk werkers) werden op basis van de onderzoeksvraag onder meer de volgende vragen voorgelegd:
- in welke mate worden hulpverleningsinstellingen met deze problematiek geconfronteerd en sinds wanneer;
- in welke (soort) gemeenschappen komt ritueel misbruik voor;
- in concrete gevallen waren de vragen: wat hebt u gehoord, wat hebt u gedaan en waarom hebt u al dan niet aangifte gedaan bij politie en justitie en in hoeverre kon hetgeen werd gehoord geverifieerd worden;
- hebt u suggesties voor nader onderzoek.

Aan vertegenwoordigers van de politie werd onder meer het volgende gevraagd:
- welke concrete zaken zijn u bekend en in welke gevallen heeft een (opsporings)onderzoek niet plaatsgevonden en waarom is dit niet gebeurd;
- wat zijn de resultaten van wel ingestelde onderzoeken;
- zijn gevallen bekend van strafrechtelijke vervolging van personen die zich schuldig hebben gemaakt aan ritueel misbruik;
- hebt u suggesties voor nader onderzoek.

Incidenteel hebben ook enkele (vermeende) daders/slachtoffers van ritueel misbruik gesproken met leden van de Werkgroep.

De Werkgroep heeft zich tenslotte beraden over de vraag of een nader, specifieker onderzoek dient plaats te vinden naar het verschijnsel ritueel misbruik.
Hierop wordt teruggekomen in hoofdstuk 7 bij de conclusies en aanbevelingen.

2.2 Beschrijving van enige gevallen

Hieronder zullen enkele gevallen worden beschreven van ritueel misbruik dat door de gehoorde personen aan de Werkgroep zijn gemeld.

Uit hetgeen de gehoorde personen van hulpverlening en politie vertelden kwamen enkele tientallen gevallen naar voren waarin mogelijk sprake zou zijn van ritueel misbruik. De eerste gevallen zouden zich vanaf 1985 hebben voorgedaan, maar toen niet als zodanig zijn herkend. Specifieke symptomen die deze patiënten volgens de betrokken hulpverleners vertonen kunnen onder meer zijn:
- zij lijden vaak aan het Multiple Personality Syndroom.
- zij maken tekeningen waarin allerlei satanische voorstellingen voorkomen, zoals omgekeerde kruisen, altaren met zwangere vrouwen waarbij een baby uit het lichaam wordt gesneden etc.;
- een grote mate van angst;
- een geheim dat met niemand gedeeld kan worden;
- heftige reactie bij bepaalde woorden, die kennelijk als codewoorden dienst doen;
-in hun psychiatrische voorgeschiedenis is sprake van ernstige verschijnselen, zoals automutilatie en suïcidaal gedrag;
- rond data van de zogenaamde satanische kalender is sprake bij hen van dieptepunten, hetgeen zich bijvoorbeeld uit in een verhoging van de dosis medicijnen die zij innemen. Gemeld wordt dat sommige patiënten consistent een crisis krijgen rond deze data.

Volgens de gehoorde hulpverleners vertellen deze patiënten onafhankelijk van elkaar (zonder elkaar te kennen) verhalen met sterke overeenkomsten. Deze patiënten zouden van kinds af aan zijn misbruikt. Door middel van systematische isolatie, marteling en het opwekken van angst zouden deze mensen als kinderen als het ware geprogrammeerd zijn. Dit zou gebeuren in georganiseerd verband. Er is sprake van bepaalde plaatsen waar de groepen ('cults') waarvan zij deel uitmaken bijeenkomen voor rituelen.
Evenals in literatuur over dit onderwerp uit de Verenigde Staten soms naar voren komt, verklaart een aantal patiënten dat zij uitverkorenen zijn en dat zij op een bepaald moment in de toekomst zullen worden geactiveerd voor een hoger doel. Een mogelijke verklaring die hiervoor wordt gegeven in de literatuur (Van der Hart en Boon, 1994) is dat de "cult" waarvan de patiënt deel uitmaakt, de patiënt dit voorhoudt om haar/zijn medewerking aan de rituelen een doel te geven.
Een aantal van de gevallen die gemeld werden, bleken weinig concrete elementen te bevatten die op ritueel misbruik zouden kunnen wijzen. Deze meer speculatieve gevallen worden in dit bestek buiten beschouwing gelaten.

Een geval dat werd gemeld vanuit de hulpverlening.
Sinds kort was een meisje in behandeling dat gediagnostiseerd is als lijdend aan een ernstige dissociatieve stoornis (een zich ontwikkelende M.P.S.). De voorgeschiedenis van dit meisje werd gekenmerkt door ernstige en chronische verwaarlozing. De ouders waren aan alcohol verslaafd. Na een uithuisplaatsing op last van de kinderrechter en een zeer beperkte bezoekregeling voelde ze zich kennelijk veilig genoeg om te durven vertellen/spelen.

Er is sprake van dat ze werd meegenomen naar bepaalde plaatsen en daar zou zij onder meer bloed (van gedode baby's) en sperma hebben moeten drinken. Bij het (therapeutisch) spel hierover vertoonde zij heftige lichamelijke reacties. Tegelijkertijd speelde ze vlak en emotieloos, zonder enig affect. Voorts was er sprake van dat zij gedwongen zou zijn een oog in te slikken waarbij haar wijs gemaakt werd, dat zij nu voortaan altijd in het oog werd gehouden.
Het patroon dat het meisje vertoonde was anders dan dat van andere kinderen met extreme angsten, met name in de opbouw van het verhaal. Er werd een sterke overeenkomst geconstateerd met verhalen en angsten van andere kinderen waarvan vermoed wordt dat ze het slachtoffer zijn van ritueel misbruik. Die angsten lijken onder meer verband te houden met

bepaalde tijdstippen in het jaar (zoals: kerstmis, zomer-zonnewende etc.) en bepaalde symbolen (zoals: bloed, kaarsen, omgekeerde kruisen, hakenkruisen etc.). Kenmerkend is derhalve een grote angst die gekoppeld is aan bepaalde situaties. Bij de observaties van deze kinderen -zo ook bij dit meisje - wordt er rekening mee gehouden, dat zij op basis van ernstige verwaarlozing bepaald gedrag kunnen ontwikkelen om aandacht te krijgen dan wel de volwassene te plezieren. Deze veronderstelling wordt echter door de hulpverlener van het meisje weersproken. Ze wees erop dat het meisje juist aan gaf soms te betwijfelen of ze bepaalde situaties echt meegemaakt had of gedroomd had.
De betreffende hulpverlener wees er tevens op dat het vaak voorkomt dat kinderen, die zijn blootgesteld aan (seksueel) misbruik en ernstige bedreiging om hen te beletten hierover te praten, alleen iets durven los te laten in de vorm van "het is niet echt hoor, maar ik droom weleens dat ".

Een ander geval dat enige jaren geleden uitgebreid is onderzocht door de politie, is het volgende. Een zestienjarig meisje deed bij de politie aangifte van ritueel misbruik dat circa 10 jaar tevoren zou hebben plaatsgevonden. Enige jaren daarvoor had zij al aangifte gedaan van incest tegen haar vader, maar deze zaak was geseponeerd wegens gebrek aan bewijs. Ten tijde van de aangifte lag haar broertje met onverklaarbare verlammingsverschijnselen in het ziekenhuis. Volgens de aangifte zouden beide kinderen het slachtoffer zijn geworden van geestelijke en lichamelijke wreedheden. Zo werden onder meer hun lievelingsbeesten gedood, zouden zij opgesloten zijn in donkere ruimten, vastgebonden zijn, zouden hen verdovende middelen zijn toegediend, zouden zij zijn blootgesteld aan elektrische schokken, zouden familieleden met de dood zijn bedreigd en de kinderen zouden beschilderd zijn met duivelse motieven. Er zouden bijeenkomsten met een satanisch karakter hebben plaatsgevonden in een landhuis. Daarbij zouden baby's en dieren omgebracht zijn. Het meisje zou gedwongen zijn het hartje van een gedode baby te eten. Voorts zou in een van de bijeenkomsten een meisje gedood zijn. Ondanks zeer intensieve nasporingen van de politie kon echter op geen enkele wijze worden vastgesteld dat de aangifte op waarheid berustte.

Vanuit de hulpverlening wordt in enkele gevallen gewezen op markante details, die aannemelijk zouden kunnen maken dat de meldingen niet op fantasie berusten. Illustratief daarvoor zijn onder meer de volgende gevallen. Een patiënte die in behandeling was op de gesloten afdeling van een inrichting was in haar jeugd slachtoffer geworden van herhaald ernstig misbruik door haar vader. Dit misbruik dat ook op latere (volwassen) leeftijd bleef voortgaan, zou zich hebben afgespeeld binnen een groep (cult) die haar kind in de macht had (overigens stond niet vast dat zij inderdaad een kind had). Op een bepaald tijdstip werd (waarschijnlijk 's nachts) een pakje tegen het raam van de afdeling waar zij verbleef gegooid, dat 's ochtends werd gevonden door iemand van de verpleging. Daarin bevond zich een foto van haar (veronderstelde) kind en een doek waarop angstaanjagende (rode) symbolen waren afgebeeld.
In een ander geval kreeg een meisje dat in een orthopedagogische inrichting verbleef en dat symptomen vertoonde die op ritueel misbruik zouden kunnen wijzen, soms bizarre cadeautjes van haar ouders toegezonden, zoals een aan flarden gescheurd T-shirt.

Uit de verzamelde informatie blijkt dat hulpverleners vaak moeite hebben om aangifte te doen of melding te maken bij politie en justitie van veronderstelde gevallen van ritueel misbruik. De redenen die hiervoor werden aangevoerd waren onder meer de volgende.
Het is doorgaans niet in het belang van de patiënt om aangifte te doen.
Patiënten die aan MPS lijden zijn -gelet op hun psychische toestand -vaak pas na jaren in staat verklaringen af te leggen over de delicten waarvan zij het slachtoffer zijn geworden.

Het slachtoffer denkt dat het zelf ook zich schuldig heeft gemaakt aan ritueel misbruik.
Hulpverleners vinden het problematisch om aangifte of melding te doen in verband met hun geheimhoudingsplicht (hierop wordt nader ingegaan in hoofdstuk 6).
Bij hulpverleners bestaat wel eens de mening dat aangifte van ritueel misbruik zinloos is, omdat er toch nooit iets aan gedaan wordt door politie en justitie.
Tenslotte kan meespelen angst bij een hulpverlener voor bedreigingen van de zijde van de groepering waaruit het slachtoffer afkomstig is.

Voorts bleek uit de informatie van de gehoorde hulpverleners, dat in veel gevallen het verhaal van de cliënten die zeiden het slachtoffer te zijn (geweest) van ritueel misbruik, bij stukje en beetje tot stand kwam. Bovendien bestond het 'verhaal' deels uit directe informatie over bepaalde gebeurtenissen en deels uit informatie in de vorm van bepaalde signalen of het gebruik van bepaalde symbolen. Dit betekent dat in veel gevallen de hulpverleners een actieve rol hebben gespeeld in de constructie van het verhaal.
Opvallend is dat vrijwel alle meldingen van ritueel misbruik die de Werkgroep ter ore zijn gekomen vanuit de hulpverlening, afkomstig zijn van een beperkt aantal hulpverleners.
Hiervoor zijn de volgende verklaringen denkbaar.
Een verklaring is, dat deze hulpverleners bekwamer zijn dan anderen in het genereren van deze informatie bij de cliënt, in het ordenen van brokstukken tot een verhaal over ritueel misbruik en het interpreteren van de informatie. Het is ook algemeen gesproken geenszins uitzonderlijk dat een nieuw verschijnsel, juist omdat het nieuw en dus betrekkelijk onbekend is, vooral wordt waargenomen door een beperkte groep deskundigen.
Een andere verklaring is, dat juist door een grotere gerichtheid van een hulpverlener op deze thematiek zijn of haar rol in de constructie van het verhaal van de cliënt dusdanig groot wordt, dat op zijn minst onduidelijk wordt of het uiteindelijke verhaal vooral de vrucht is van de activiteiten van de hulpverlener dan wel verwijst naar gebeurtenissen die werkelijk hebben plaatsgevonden. Hierop wordt teruggekomen in hoofdstuk 5.

Bij het bovenstaande dient in aanmerking te worden genomen dat het voor hulpverleners weliswaar van groot belang kan zijn vast te stellen of hetgeen een patiënt tijdens de behandeling vertelt feitelijk juist is, maar dat het hierbij om een andere vaststelling gaat dan die politie en justitie nodig hebben om strafbare feiten te kunnen aantonen. In de hulpverlening zijn in het algemeen de subjectieve ervaringen van de cliënt van minstens zo groot gewicht als de vraag naar welke feiten deze ervaringen verwijzen. Een hulpverlener heeft echter wel kennis nodig van feiten om subjectieve ervaringen en belevingen van de cliënt op hun relevantie voor de te verlenen hulp in te kunnen schatten.
Hij verzamelt en toetst dus feiten met het oog op hun therapeutische relevantie. Binnen het strafrecht worden feiten verzameld en getoetst met het oog op hun strafrechtelijke relevantie. Dit verschil kan ertoe leiden dat wat voor de één een relevant feit is, irrelevant is voor de ander en dat de betekenis die beiden aan eenzelfde feit toekennen eveneens verschillen kan.
Mede als gevolg hiervan was een gemeenschappelijk element in de informatie die hulpverleners aan de Werkgroep verstrekten, dat {tot nu toe) weinig aandacht was besteed aan validering van de verhalen die patiënten vertellen. Een aantal hulpverleners gaf te kennen dat zij -na eerst sceptisch te hebben gestaan tegenover verhalen van ritueel misbruik -door hetgeen zij bij patiënten gehoord en gezien hadden, moesten aannemen dat ritueel misbruik daadwerkelijk voorkomt. Deze opvatting bleek echter niet op geverifieerde feiten te stoelen.

2.3 Overig onderzoek

Door leden van de Werkgroep werd vernomen dat in het Verenigd Koninkrijk een onderzoek naar ritueel misbruik-zaken gaande is in Engeland en Wales. Dit onderzoek wordt uitgevoerd door Bernhard Gallagher (Department of Social Police, University of Manchester). Door twee leden van de Werkgroep is op 8 en 9 februari 1994 een bezoek gebracht aan Bernhard Gallagher. Deze heeft uitgebreid verslag gedaan van zijn onderzoeksresultaten en de twee leden van de Werkgroep hebben globaal zijn onderzoeksgegevens doorgenomen. Hieruit blijkt het volgende.

Onderzoek

In 1992 is onder leiding van Gallagher en Jean La Fontaine (London School of Economics) een enquête gehouden naar het voorkomen van 'organized and ritual abuse' in Engeland en Wales. Het onderzoek werd grotendeels gefinancierd door het Department of Health. Voor Gallagher was ritueel misbruik primair de invalshoek; voor La Fontaine het georganiseerde misbruik. Naar alle politiekorpsen en naar de social service departments werden vragenlijsten gezonden. Per geval van ritueel of georganiseerd misbruik uit de jaren 1988 tot en met 1991 werd een vragenlijst ingevuld. Alle benaderde politiekorpsen hebben aan het onderzoek meegewerkt; bij de social service departments was de respons 68 procent.

Gallagher heeft zich geconcentreerd op recente zaken waarin kinderen waren betrokken. Zaken die lang geleden zijn gebeurd en door zogenaamde adult survivors worden verteld, waren dus geen onderwerp van dit onderzoek.

Uit de ingestelde enquête kwamen 211 zaken naar voren die mogelijk binnen één van de twee categorieën vallen. Daarbij waren 62 zaken van beweerd ritueel misbruik.

Vervolgens is in acht politiedistricten nader dossieronderzoek gedaan. Dit betrof een gewogen keuze: over heel Engeland en Wales verspreid, zowel grootstedelijke als landelijke gebieden. In de acht districten woont 7 procent van de bevolking van Engeland en Wales. In dit onderzoek werden alle beschikbare dossiers onderzocht. Dit leverde 6 zaken van beweerd ritueel misbruik en 68 zaken van beweerd georganiseerd misbruik op. Vertaald naar een nationale schaal zou dit neerkomen op 80 zaken van beweerd ritueel misbruik en 1.000 zaken van georganiseerd misbruik in 3 jaar.

In het dossieronderzoek kwam men 5 zaken tegen die niet uit de ingestelde nationale enquête naar voren zijn gekomen. In de enquête lijkt derhalve een groot aantal zaken niet te zijn gerapporteerd.

Resultaten

Ook in het onderzoek van Gallagher speelt het probleem dat moeilijk vastgesteld kan worden wat nu harde en wat nu zachte zaken zijn. Van alle zaken waarover gerapporteerd is, resteren er slechts zes waarin ritueel misbruik aannemelijk zou kunnen zijn.

Met betrekking tot 'organized abuse' zijn er drie zaken die zowel in een nader onderzoek van de Metropolitan Police in Londen (onderzoeker Michael Harnes) als in het door Jean La Fontaine uitgevoerde gedeelte van het onderzoek naar voren zijn gekomen.

Gallagher is nog bezig met een verdere analyse. Hij heeft daartoe negen zaken geselecteerd. Uit zijn voorlopige analyse blijkt dat geen zaken naar voren zijn gekomen die onder het verschijnsel ritueel misbruik vallen in zijn meest extreme vorm. Bij 'echt' ritueel misbruik zijn de met het misbruik verbonden rituelen onderdeel van een geloofssysteem. In het onderzoek is men wel gestuit op allerlei vormen van ernstig misbruik van kinderen in groepsverband. In 70 procent van de gevallen (van het dossieronderzoek) gaat het dan om misbruik - waarbij groepen van volwassenen - waaronder de ouders - en kinderen zijn betrokken. Voor het overige gaat het vooral

om pedofiele mannen die misbruik met jongens plegen (sex-rings). Onder de laatste categorie zaken bevond zich een geruchtmakende zaak waarin drie jongens werden vermoord.
Bij het groepsmisbruik is in een deel van de zaken wel sprake van 'spelletjes' en 'verkleedpartijen' die men afhankelijk van het referentiekader waarmee men deze zaken beschouwt als ceremonieën zou kunnen betitelen.
Hoewel de 'adult survivors' geen onderdeel van het onderzoek waren, werd wel op het verschijnsel gestuit. Het verschijnsel van de wilde beschuldigingen doet zich volgens de onderzoekers vooral bij die groep voor. De 'adult survivors' worden in veel gevallen terzijde gestaan door groeperingen die zich achter de getraumatiseerde slachtoffers stellen. Men is op twaalf zaken gestuit van vrouwen die verregaande beschuldigingen deden die bij nader onderzoek geen stand bleken te kunnen houden. In een aantal van deze zaken werden alle hoogwaardigheidsbekleders in de omgeving als participanten van misbruik aangewezen.
Fantasie en werkelijkheid blijken in die gevallen moeilijk te scheiden. Er is onder meer een geval van een vrouw bekend die zichzelf verwondde en dit onthulde als bewijs van misbruik.
De onderzoeker is voorts op een satanische kerk of genootschap gestuit. Een relatie tussen die groepering en satanisch ritueel misbruik kon door de onderzoeker niet worden gelegd.
Met betrekking tot de door de onderzoeker besproken zaken valt op dat het in bijna alle gevallen gaat om personen uit een laag sociaal milieu of uit randgroeperingen. Slechts in één enkel geval is er sprake van een middle-class milieu. In vrijwel alle gevallen gaat het om streng religieuze families.

Voorlopige conclusie
Bij nadere analyse sluit Gallagher niet uit dat in één zaak de elementen satanisme en groepsgewijs misbruik met bepaalde ceremonieën samenkomen. Naar de indruk van de werkgroep vormt satanisme of een ander geloofssysteem geen essentieel of noodzakelijk onderdeel van extreem misbruik al dan niet in groepsverband.
Wanneer men het grote aantal misbruikzaken beziet dat in het onderzoek naar voren is gekomen, dan lijkt de aandacht voor het eventuele rituele aspect buitenproportioneel.

3. BEGRIPSOMSCHRIJVING

Beschuldigingen van ritueel misbruik komen in verschillende vormen voor. In de meest extreme versie wordt verhaald over een internationale organisatie van zowel mannen als vrouwen die rituelen opvoeren waarbij slachtoffers -kind of volwassenen -seksueel worden misbruikt, dieren en mensenoffers worden gebracht en deelnemers worden gehersenspoeld. Bovendien zouden die organisaties zich over meerdere generaties uitstrekken en zouden slachtoffers in de loop van de tijd opgeleid worden tot de rol van dader. In sommige verhalen wordt het misbruik gepleegd voor seksuele lustbeleving van de daders; in andere als onderdeel van het ritueel. In sommige verhalen beperkt het geheel zich tot daders en slachtoffers in de organisatie; in andere is zowel sprake van kinderporno als -prostitutie.

De beschuldigingen komen vanuit twee richtingen: van kinderen en van volwassenen. Bij kinderen gaat het om beschuldigingen van misbruik dat recent zou hebben plaatsgevonden; bij volwassenen vaak om misbruik dat langer geleden plaats zou hebben gevonden. In beide gevallen is het kenmerkend dat de slachtoffers zelden direct en zelf aangifte komen doen, maar dat aan de aangifte soms langdurige therapie vooraf gaat en de betrokken therapeuten een rol spelen bij de aangifte.

Noch in ons land, noch elders is men erin geslaagd op overtuigende wijze vast te stellen dat de gebeurtenissen waarvan in de verhalen over ritueel misbruik sprake is, zich ook daadwerkelijk hebben voorgedaan (zie voor de Verenigde Staten Lanning, 1992; voor Engeland Boyd, 1991). Bij het geven van een omschrijving van het begrip ritueel misbruik is men dus aangewezen op de verhalen die daarover gedaan zijn door personen die bij dit ritueel misbruik betrokken zijn (geweest) en uiteraard op de literatuur waarin deze verhalen zijn terug te vinden en waarin meer in het algemeen op de inhoud van deze verhalen wordt gereflecteerd. Met personen die bij ritueel misbruik betrokken zijn, worden hier zowel slachtoffers als plegers bedoeld. De plegers die over hun daderschap vertellen, zeggen doorgaans als kind zelf slachtoffer te zijn geweest.

Hieronder wordt allereerst geprobeerd op basis van de literatuur en de verklaringen die tegenover de werkgroep Ritueel Misbruik zijn afgelegd een poging gedaan tot een nadere begripsbepaling te komen. Daarbij wordt in het midden gelaten in hoeverre de gebeurtenissen waarover in bedoelde verhalen wordt verteld ook daadwerkelijk hebben plaatsgevonden. Vervolgens wordt een aantal mogelijke hypotheses over het voorkomen van ritueel misbruik besproken.

Uitgangspunt is voor de werkgroep dat er personen zijn die meer of minder duidelijk melden dat ze slachtoffer van ritueel misbruik zijn of zijn geweest en dat zij serieus genomen moeten worden. Datzelfde geldt voor de hulpverleners die zich veelal met de verhalen van hun cliënten over ritueel misbruik in meerdere opzichten niet goed raad weten.

Karakteristieken van ritueel misbruik

De verhalen van mensen - hetzij kinderen, hetzij volwassenen - die zeggen slachtoffer te zijn of te geweest van ritueel misbruik hebben een aantal elementen gemeen. Eerst zullen deze elementen worden besproken. Daarna zal worden geformuleerd wat naar het inzicht van de werkgroep het meest karakteristiek is aan de verhalen over deze vorm van seksueel misbruik.

De slachtoffers

De slachtoffers zeggen doorgaans dat zij reeds op zeer jonge leeftijd slachtoffer zijn geworden van ritueel misbruik. In een onderzoek van 19 zaken van 'organized abuse' van in totaal 290 kinderen die behandeld waren door de Engelse organisatie NSPCC bleken kinderen die gemeld waren als slachtoffer van ritueel misbruik relatief jonger te zijn dan slachtoffers van de twee andere vormen

van 'organized abuse', te weten netwerken en kinderporno (Creighton, 1993). Slachtoffers van ritueel misbruik zijn eveneens gemiddeld jonger dan 17kinderen die slachtoffer zijn van seksueel misbruik van niet-georganiseerde aard (Creighton, 1992).
Slachtoffers vertellen er getuige van te zijn geweest dat zelfs baby's het voorwerp zijn geweest van ritueel seksueel misbruik. Eenmaal op zeer jonge leeftijd slachtoffer geworden, zou deze vorm van mishandeling vaak gedurende een reeks van jaren doorgaan. Meestal is er sprake van een verwantschapsrelatie tussen het kind en een deel van de betrokken volwassenen. Gegeven de jonge leeftijd van de slachtoffers is dit niet verwonderlijk. Tevens komt het voor dat men na jaren van rol verwisselt en zelf pleger wordt van ritueel misbruik. Ook kinderen worden in de rol van dader gedwongen.

De aard van de mishandeling
In de verhalen is er sprake van een combinatie van lichamelijk geweld, seksueel misbruik van en psychische terreur op kinderen. Het lichamelijk geweld kan zodanige vormen aannemen dat er van marteling gesproken moet worden. Er is bijvoorbeeld sprake van het toebrengen van pijn in de vorm van elektrische schokken. Kinderen zijn er getuige van dat dieren worden afgeslacht en dat foetussen worden vermoord. Het seksueel misbruik waarvan wordt verteld, is van elke denkbare aard en perversiteit. Er is onder meer sprake van het moeten drinken van bloed en het moeten nuttigen van excrementen of urine. De psychische terreur is deels onlosmakelijk verbonden met seksueel misbruik en fysiek geweld. Daarnaast is er sprake van zeer ernstige bedreigingen indien het slachtoffer anderen van het gebeuren in kennis zou stellen. Het moge dus duidelijk zijn dat het in de verhalen om veel meer gaat dan seksueel misbruik alleen.

De plegers
Bij ritueel misbruik gaat het altijd om meervoudig misbruik, in de zin dat er sprake is van meerdere plegers en meerdere slachtoffers. In de verhalen zijn de plegers altijd volwassenen -mannen en vrouwen -die opereren in georganiseerd verband. Uit de gegevens van Creighton (1993) blijkt dat er bij ritueel misbruik meer vrouwen als pleger betrokken zijn dan bij de andere genoemde vormen van seksueel misbruik. Vaak zou er sprake zijn van plaatselijke notabelen die van de groep deel uitmaken.
Soms worden kinderen gedwongen zelf aan de praktijken van geweld en seksueel geweld actief mee te doen, hetgeen naar hun zeggen op den duur een gevoel van medeplichtigheid oproept.

De organisatie
Kenmerkend in de verhalen van ritueel misbruik is het georganiseerde karakter van het misbruik. Dit uit zich onder meer in het gebruik van rituelen, in het bestaan van een hiërarchische structuur binnen de groep, in het hanteren van een bepaalde kalender met daarop voor de groep belangrijke data en in strenge controle op geheimhouding.

De rituelen
De mishandeling en de groepsbijeenkomsten zijn omgeven met een set van rituelen. Deze kunnen verschillende vormen aannemen: bepaald type kledij van de volwassenen, spreuken, geheimtaal, tekens en symbolen van een wat buitenissig karakter, offer-riten, altaar-riten, een heilig boek; in het algemeen zaken die een sfeer van occultisme oproepen. In de literatuur wordt dan ook veelvuldig gesproken van satanic abuse, hetgeen inhoudt dat door middel van de rituelen gerefereerd wordt aan de aanwezigheid van de Satan. Het hanteren van de rituelen vestigt binnen de groep de opvatting dat de leiders in de groep macht zouden hebben over het bovennatuurlijke.

Oorzaken en gevolgen

In bovenstaande is weergegeven wat de belangrijkste elementen zijn in de verhalen over ritueel misbruik. De elementen die voorkomen in verhalen over ritueel misbruik en die hierboven in het kort zijn weergegeven, zijn alle op zichzelf staand in het verleden bewijsbaar voorgekomen: Er zijn internationale organisaties die kwade bedoelingen hebben; er worden kinderen seksueel misbruikt; er zijn sekten die satanische rituelen opvoeren; er zijn zaken waarin meer daders meerdere kinderen tegelijkertijd misbruiken; er zijn zaken waarin kinderen op gruwelijke wijze worden misbruikt; en tot slot: er zijn zaken waarin baby's worden vermoord en foetussen worden afgedreven.

Typisch aan verhalen van ritueel misbruik is dat al die elementen of vrijwel al die elementen in combinatie worden verteld. Als al die elementen bij elkaar komen geeft dat, op grond van eerdere ervaringen van hulpverleners en van de politie een zekere herkenning: dit soort zaken komt nu eenmaal voor; waarom zouden ze niet in combinatie voorkomen? Niettemin is nog nooit in een ritueel misbruik-zaak, buiten de verklaring van het slachtoffer, voldoende bewijs gevonden. Bovenstaande beschrijving van de belangrijkste kenmerken van ritueel misbruik is daarom gebaseerd op mededelingen van personen die zeggen hiervan het slachtoffer te zijn en van hun hulpverleners. Daarmee is nog geen uitspraak gedaan over het werkelijk voorkomen van deze vorm van seksueel misbruik, laat staan over de omvang ervan.

Een ernstige complicatie bij de beoordeling van het waarheidsgehalte van deze verhalen is, dat ze verteld worden door cliënten met een ernstig ontwrichte persoonlijkheidsstructuur. Deze ontwrichting manifesteert zich soms in de vorm van een multipele persoonlijkheidsstoornis (MPS). Kenmerkend voor een MPS is volgens de DSM-III/R (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) zie American Psychiatric Association, 1987) een stoornis of verandering van de normale integratieve functies van identiteit, geheugen of bewustzijn. Het zou onjuist zijn te redeneren dat gegeven deze ernstige ontwrichting er dus sprake moet zijn van een ernstig trauma van het soort zoals door de cliënt verteld, zolang deze verhalen niet afdoende geverifieerd zijn. Even onjuist zou het zijn het verhaal van deze cliënten als onwaar terzijde te schuiven door ze af te doen als louter het product van een gestoorde geest. Een en ander neemt uiteraard niet weg dat, indien iemand reeds zeer jong gebeurtenissen als boven beschreven heeft meegemaakt, de kans op een ernstige ontwrichting van de persoonlijkheid vrijwel onontkoombaar is.

Angst

De verhalen van kinderen en volwassenen die zeggen het slachtoffer te zijn of te zijn geweest van ritueel misbruik en die van hulpverleners over deze personen zijn niet louter verhalen over gebeurtenissen, maar ook en misschien wel vooral verhalen over wat het voor iemand betekent slachtoffer te zijn van dergelijke gebeurtenissen. Om de aard van ritueel misbruik nader te kunnen omschrijven is het dan nodig stil te staan bij de vraag wat de gevolgen kunnen zijn voor een kind dat hiervan het slachtoffer is. De werkgroep acht het daarom van belang om, ondanks het alom aanwezige gebrek aan verificatie van de verhalen, ook aandacht te besteden aan de wijze waarop in de literatuur de gevolgen van deze gebeurtenissen voor de slachtoffers worden beschreven, daarbij in acht nemend dat op voorhand niet duidelijk is welke gebeurtenissen precies aan deze 'gevolgen' ten grondslag hebben gelegen.

Angst is een cruciaal element in de verhalen over ritueel misbruik. Gemeenschappelijk in alle verhalen is dat deze angst van een ongekend intensieve aard is; ongekend als men deze vergelijkt met de angst van slachtoffers van andere vormen van kindermishandeling. De angst zou niet alleen een direct gevolg zijn van de gruwelen die het slachtoffer heeft meegemaakt, maar vooral veroorzaakt worden door de zwaarst denkbare sancties die zijn gesteld op het doorbreken van het geheim. Het getuige en slachtoffer zijn van gruwelijke en voor een kind niet te vatten

gebeurtenissen en de angst die in het verlengde daarvan ligt, zou erin resulteren dat een kind het voor zijn ontwikkeling fundamentele vermogen ontnomen wordt zich te verlaten op de betrouwbaarheid van eigen waarnemingen, cognities en emoties en zich te verlaten op anderen. Personen die zeggen slachtoffer te zijn van ritueel misbruik zijn, zoals gezegd, zonder uitzondering mensen die psychisch zeer ernstig beschadigd zijn.
Hieraan is het volgende nog toe te voegen. In vergelijking met andere vormen van kindermishandeling valt op hoe groot de indruk is die de angst en verwarring van het slachtoffer maakt op de persoon aan wie een slachtoffer zijn geheim prijs geeft - veelal een hulpverlener. Deelgenoot zijn van dit geheim betekent dat een hulpverlener zich verantwoordelijk voelt om een slachtoffer dan wel anderen tegen deze gruwelen te beschermen. Tegelijk is er de machteloosheid om die verantwoordelijkheid waar te maken. Deze machteloosheid hangt samen met een aantal factoren: de bijzondere nadruk op de noodzaak van geheimhouding wegens de mogelijke desastreuze gevolgen als bekend zou worden dat het slachtoffer het zwijgen heeft verbroken; de moeilijkheid, onder meer vanwege de verwardheid of incompleetheid van de verhalen, om inzicht te krijgen in concrete plaatsen, tijden en personen; het gegeven dat de rol van therapeut zich soms slecht verdraagt met de rol van degene die het verhaal van een cliënt verifieert.

Definiëring
In de beschouwingen over de meest geëigende definitie van ritueel misbruik gaat het over de vraag welke van de bovengenoemde elementen men als het meest typerend ziet, dat wil zeggen over de vraag waarin verhalen over ritueel misbruik zich onderscheiden van andere vormen van seksueel misbruik van kinderen.
Overziet men de definities die in de literatuur worden gebruikt of voorgesteld, dan blijkt dat ze onderling variëren in de mate waarin een bepaald kenmerk wordt benadrukt (Lloyd, 1992). In de literatuur wordt veel nadruk gelegd op het rituele, het occulte of het satanische karakter van de groepsbijeenkomsten. In de mate waarin men dit aspect meer specifiek acht voor deze vorm van seksueel misbruik, zal dit aspect ook sterker in een definitie doorklinken. Daarbij staat men dan nog voor de keuze om het aspect van het rituele meer of minder sterk te koppelen aan het groepsmatige en dus georganiseerde karakter van deze vorm van seksueel misbruik dan wel aan het cultus-achtige, het occulte of het satanische karakter ervan. Zo kan men ook meer of minder de nadruk leggen op het georganiseerde (vaste plaatsen, tijden, riten, personen) van de mishandeling, op het aspect van de fysieke gewelddadigheid of op dat van het seksueel misbruik. Wordt in een definitie gekozen voor een bepaalde accentuering, dan staat men voor de vraag naar het differentiërende karakter van die definitie. Legt men bijvoorbeeld het accent op het georganiseerde karakter, dan rijst de vraag waarin deze vorm van georganiseerd seksueel misbruik zich onderscheidt van andere vormen van georganiseerd seksueel misbruik. La Fontaine (1993) omschrijft organized abuse, als "abuse by multiple perpetrators, some or all of whom are outside the immediate household of the victim(s), and who act together to abuse the child(ren)". Zogeheten netwerken van seksueel misbruik waarin volwassenen samenwerken in het seksueel misbruiken van kinderen en kinderpornografie vallen echter tevens onder een dergelijke omschrijving. Kelly (1988) legt de nadruk op het element van het rituele en komt tot de volgende omschrijving: "the repetitive and systematic sexual, physical and psychological abuse of children by adults as part of cult or satanic worship". Hierbij wordt weliswaar het accent sterk gelegd op het cult-achtige karakter, maar het gruwelijke karakter van de mishandeling en het misbruik en het perverse ervan blijft in een dergelijke omschrijving buiten beschouwing.
In de verhalen zijn de rituelen meer dan een bizarre franje. Ze maken enerzijds deel uit van het beweerde georganiseerde karakter van deze vorm van seksueel misbruik, in die zin dat ze - zoals groepsrituelen dat altijd doen - het besef van groepsbinding versterken. Daarnaast versterken ze

het geheimzinnige en geheime karakter van de bijeenkomsten en daarmee de druk op geheimhouding. Anderzijds zijn ze angstwekkend voor de kinderen, vooral omdat sommige van deze rituelen de vorm hebben van fysieke gewelddadigheid, zoals het afmaken van dieren. De rituelen zelf zouden dus in hun effect op de slachtoffers bepaald niet onschuldig of hooguit bizar zijn.

Het georganiseerde van het misbruik en het daaraan vrijwel inherente karakter van meervoudigheid is niet het meest differentiërende kenmerk. Ook zijn dit niet de rituelen als zodanig. Het gaat in de verhalen niet om seksueel misbruik met een bizarre en occulte franje. Het meest kenmerkende in de verhalen en waarin zij zich onderscheiden van andere al of niet georganiseerde vormen van seksueel misbruik is het gruwelijke karakter ervan, een pervers seksueel sadisme. Het rituele en het occulte zelf, inclusief de eventuele connectie met Satan zijn, hoe angstaanjagend wellicht, naar de opvatting van de werkgroep niet meer dan een pseudo-ideologie voor iets wat, indien deze gruwelen werkelijk plaatsvinden, in de kern puur sadisme is.

Deze opvatting vindt steun in de literatuur. Jones (1991) noemt de volgende drie aspecten die alle klinische verhandelingen over dit onderwerp gemeen hebben. Ten eerste de inbedding van seksueel misbruik in een -doorgaans deviant -belief-systeem, bijvoorbeeld satanisme. Dit kader zelf heeft door zijn extravagantie een desastreuze en diepgaande invloed op de persoonlijkheidsstructuur, de attitudes, de opvattingen en de bindingen aan anderen van het slachtoffer. In de tweede plaats wijst hij op de combinatie van seksueel misbruik met het beraamde en het sadistische van de activiteiten die zeer ernstige psychologische consequenties heeft. In de derde plaats is er de combinatie van seksueel misbruik met extreme vernedering en ontluistering van het slachtoffer die van desastreuze invloed is op het zelfvertrouwen en het zelfrespect van het slachtoffer. Met andere woorden, het is de combinatie van enerzijds het extravagante belief-systeem, het planmatig sadisme en de extreme vernedering met anderzijds de desastreuze effecten daarvan op de persoonlijkheidsstructuur, dat kenmerkend is voor deze vorm van seksueel misbruik van kinderen.

Finkelhor, Williams en Burns (1989) benadrukken wat zij noemden "the identification doctrine that celebrates participation in intentionally evil acts" (p. 64). Zij wijzen op twee belangrijke elementen in de combinatie van rituelen en seksueel misbruik. Het eerste is de vernietiging van de ontwikkeling (van seksualiteit) van een kind. Ze veronderstellen dat de plegers hun eigen seksualiteit in de loop van hun ontwikkeling zijn gaan ervaren als gecorrumpeerd en kwaadaardig of demonisch en daardoor hun ressentimenten gestalte geven door zich te richten op de vernietiging van (de seksualiteit) van een onschuldig kind. Het tweede is de identificatie met het kwade. De veronderstelling daarbij is dat zulke plegers hun waardesystemen omdraaien om zich op die wijze te kunnen verweren tegen normale menselijke behoeften. Met andere woorden, vanwege de corruptie van het eigen menselijke wordt van het corrumperen van anderen een systeem gemaakt dat respect voor menselijkheid verwerpt. De eigen onmacht om aan het menselijke gestalte te geven wordt zodoende omgezet in een gevoelen van superioriteit over de moraal en uiteindelijk over anderen.

Sakheim & Devine (1992) tenslotte schrijven: "a focus on the mystical and sensational aspects of this phenomenon can distract us from the sad reality of the extreme sadism and cruelty truly behind the problems that these patients experience" (p. xv). Deze combinatie van ongehoord sadisme en occulte praktijken maken van de verhalen van de slachtoffers iets onvoorstelbaars. Gevolg daarvan is dat men zich evenzeer bezighoudt met de vraag naar het geloofwaardige van deze verhalen -en hun vertellers -als met de essentie van de verhalen zelf. Niettemin zou het onjuist zijn om louter vanwege het ongehoord gruwelijke de verhalen af te doen als ongeloofwaardig. Pervers seksueel sadisme jegens kinderen is immers geenszins een onbekend verschijnsel. Zonder een uitspraak over de geloofwaardigheid van de verhalen te hebben willen

doen, heeft de werkgroep met bovenstaande analyse getracht te begrijpen wat het belangrijkste is dat al deze verhalen gemeen hebben. Er zijn vele omschrijvingen en definities van het begrip ritueel misbruik in de literatuur voorhanden. Niet om aan al deze omschrijvingen nog eens een eigen definitie toe te voegen, maar om weer te geven wat de kern van ritueel misbruik is en als verdere leidraad voor de werkzaamheden van de werkgroep, is op grond van bovenstaande ritueel misbruik te omschrijven als:

> **met rituelen omgeven en in groepsverband uitgevoerd seksueel sadisme jegens meerdere kinderen in combinatie met extreme vormen van fysiek geweld en bedreiging.**

4. JEUGDHULPVERLENING, JEUGDBESCHERMING, GEESTELIJKE GEZONDHEIDSZORG

Soms rijst bij hulpverleners binnen de sector van de jeugdhulpverlening een vermoeden dat een kind slachtoffer is (geweest) van ritueel misbruik. Vrijwel altijd gaat het daarbij om kinderen die verblijven binnen een residentiële instelling. Uit meldingen die gedaan zijn bij de Inspectie Jeugdhulpverlening is het volgende af te leiden. Op het moment dat voor de desbetreffende kinderen een beroep is gedaan op de residentiële hulpverlening was er van een vermoeden van ritueel misbruik geen sprake. Wel werd er door de aanmelders als regel gewag gemaakt van ernstige verwaarlozing en mishandeling. Mede in verband daarmee was er bij de helft van de betreffende kinderen op het moment van de aanmelding sprake van een kinderbeschermingsmaatregel. Bij een aantal kwam zo'n maatregel tot stand nadat het kind was opgenomen.

Bij de kinderen rond wie een vermoeden bestond aangaande ritueel misbruik, ontstond dit vermoeden dus in de periode na de opname van het kind in de instelling. In het algemeen is het zeer gebruikelijk dat gedurende het verblijf van het kind in de instelling nieuwe informatie over het kind en zijn achtergrond beschikbaar komt. Zulks is noodzakelijk met het oog op de keuze voor een adequate hulpverlening. Een van de centrale vragen daarbij betreft de wijze waarop gewerkt kan worden aan het herstellen van de relatie tussen het kind en zijn ouders, vooropgesteld dat dit herstel wenselijk geacht wordt. Bij het vaststellen van de voor het kind en voor de ouders meest passende vorm van hulp is het noodzakelijk een zo goed mogelijk beeld te hebben van het kind en diens voorgeschiedenis alsmede van het gezin waaruit het afkomstig is. Men wint aangaande het kind daartoe op verschillende manieren informatie in, bijvoorbeeld met betrekking tot diens gedrag in de groep, in therapiesituaties, op school en thuis.
Tijdens dit proces van informatie-inwinning nu gebeurde het, dat bij een aantal kinderen een vermoeden van ritueel misbruik ontstond. Bij de kinderen voor wie dat het geval was, was dit vermoeden gebaseerd op een aantal opvallende zaken, waarvan als belangrijkste te noemen zijn: automutilatie, extreme angsten, soms duidelijk gekoppeld aan bepaalde data, obsessies met geweld, soms van sadistische aard, een hoge mate van onvoorspelbaarheid in het gedrag, de indruk dat het kind op het ene moment geheel iemand anders is dan op een ander moment, sterke wisselingen in stemming, soms aanwijzingen voor een dissociatiestoornis. De veronderstelling dat aan deze extreme desoriëntatie van het kind (die overigens niet bij elk kind steeds uit eenzelfde combinatie van gedragskenmerken bestaat) extreem ernstige gebeurtenissen ten grondslag liggen, bekendheid met in de literatuur gelegde verbanden tussen deze extreme gedragsstoornissen en ritueel misbruik, de specifieke angsten en obsessies van het kind met zaken van gewelddadige en sadistische aard kunnen dan tezamen het vermoeden doen rijzen, dat het desbetreffende kind het slachtoffer is geweest van ritueel misbruik. Overigens zij opgemerkt, dat voor zover de werkgroep op basis van de haar ter beschikking staande gegevens kan overzien, in geen der betreffende gevallen ritueel misbruik op grond van andere gegevens dan gedragingen en uitingen van het kind objectief is vastgesteld.
Uiteraard is, in geval er sprake is van dergelijke ernstige gedragsstoornissen bij een kind een zeer zorgvuldige differentiaal-diagnostiek noodzakelijk. Maar ook dan echter kan het lijken, alsof de ervaring van ritueel misbruik de enige verklaring vormt voor dit extreem ontregelde gedrag van het kind. In dat geval staan de hulpverleners voor de vraag welk gewicht mag worden toegekend aan een vermoeden als argument om zodanige maatregelen ter bescherming van een kind te treffen,

dat de kans van herhaalde blootstelling van het kind aan deze vorm van geweld kan worden uitgesloten. Het eventueel aanvankelijke plan om te werken aan herstel van de relatie tussen het kind en zijn ouders is dan bepaald niet vanzelfsprekend meer.
De vraag die hier aan de orde is, is overigens niet specifiek voor deze situatie. Ook indien er vermoedens bestaan van andere vormen van geweld, zoals seksueel misbruik gepleegd door ouders of verzorgers, staat men veelal voor de vraag welk gewicht aan die vermoedens kan/mag worden toegekend om maatregelen te kunnen treffen met als doel herhaling van vermeend seksueel misbruik te voorkomen. Wel is het zo, dat ritueel misbruik van een dusdanig ernstige aarde is, dat een zorgvuldige beantwoording van deze vraag des te klemmender is. Daar kan nog bij komen, dat men redenen denkt te hebben voor het vermoeden dat tevens andere kinderen dan het betreffende slachtoffer zijn van ritueel misbruik.
Enerzijds verhoogt dit alles de druk op hulpverleners om hun vermoeden aan andere daartoe geëigende instanties kenbaar te maken zoals de Raad voor de Kinderbescherming en/of de politie, anderzijds is er soms de angst voor repercussies indien bij plegers van ritueel misbruik bekend zou worden dat er rond een bepaald kind dergelijke vermoedens bestaan.
Onzekerheid rond de deugdelijkheid van een vermoeden, hetzij van ritueel misbruik, hetzij van (ander) seksueel misbruik, en de terechte zorg over de mogelijk desastreuze gevolgen van dergelijk ervaringen voor een kind kunnen maken dat er behoefte ontstaat aan een zo nauwkeurig mogelijke opheldering van feiten. Zoals al elders in dit rapport betoogd geldt echter ook hier, dat het er in de hulpverlening en in de jeugdbescherming, in tegenstelling tot het strafrecht, niet primair om gaat feiten op te helderen, maar om zich een beeld te vormen omtrent de kwaliteit van de opvoedingssituatie van een kind en omtrent de kansen die daarin aanwezig zijn om alsnog voor het kind een beter toekomstperspectief te bewerkstelligen. Verificatie van een vermoeden van ritueel misbruik is daarom niet de eerste prioriteit in de hulpverlening. Deze dient te liggen bij het onderzoeken van de vraag welke mate van veiligheid en welke kansen op een gunstige ontwikkeling er aanwezig zijn voor een kind in zijn milieu en welke vormen van hulp en eventueel welke maatregelen van bescherming er nodig zijn ter verbetering van deze veiligheid en deze kansen.

Het is de mening van de werkgroep, dat de regel gevolgd dient te worden, dat men vermoedens van ritueel misbruik ter kennis hoort te brengen bij de Raad voor de Kinderbescherming en eventueel het Bureau Vertrouwensarts inzake Kindermishandeling. Dit biedt enerzijds de mogelijkheid voor tijdig onderling beraad omtrent te nemen stappen (waaronder de wenselijkheid van een melding bij de politie) en gewenst verder onderzoek, anderzijds de mogelijkheid om informatie omtrent een bepaald kind waarover hulpverleners beschikken te combineren met informatie waarover genoemde instanties eventueel beschikken.
Het volgen van de procedure - melding bij de Raad voor de Kinderbescherming – (eventueel) onderzoek van de Raad - (eventueel) rekest Raad - toetsing door de kinderrechter - (eventueel) maatregel voor kinderbescherming - biedt een aantal rechtswaarborgen voor ouders en kinderen. De ouders kunnen tegen uitspraken van de rechter in beroep. De gezinsvoogdijinstelling dient zich in geval van een ondertoezichtstelling periodiek te verantwoorden.
Ingeval een ondertoezichtstelling (of een verderstrekkende maatregel) wordt uitgesproken, zijn er meer mogelijkheden dan in vrijwillig kader om een effectieve bescherming te garanderen. Zo nodig kan het contact tussen de ouders en het kind worden gereguleerd. Daarmee kan er gelegenheid worden gemaakt om geleidelijk inzicht te verkrijgen in de aard en omvang van het eventuele misbruik voor zover dat nodig is voor een adequate behandeling.

In geval van een maatregel voor kinderbescherming (een ondertoezichtstelling of een verderstrekkende maatregel), is er tevens het voordeel dat de verantwoordelijkheid voor de verzorging en opvoeding van het kind goed is geregeld.
De gezinsvoogdij- of de voogdijinstelling moet de belangen van het kind behartigen met, of in plaats van de ouders. Dit is mede van belang om de continuïteit in de behandeling, verzorging en opvoeding te kunnen garanderen.

Een aandachtspunt is vervolgens de meest adequate behandeling voor deze kinderen. Het hulpaanbod in de jeugdhulpverlening, neergelegd in de Wet op de jeugdhulpverlening, is gericht op hulp zo tijdig mogelijk, zo kort mogelijk en zo dicht mogelijk bij huis. De gedragingen van de betreffende jeugdigen leiden in de jeugdhulpverlening tot de constatering dat een langdurig aanbod nodig is in een gezinsvervangende situatie met functies van verblijf, behandeling en opvoeding teneinde het belang van het kind op eigen ontwikkeling gestalte te laten krijgen. Bestaande behandelcentra in de jeugdhulpverlening zijn niet toegerust voor deze specifieke, intensieve en langdurige behandeling, die vereist is voor deze jeugdigen. Opname van deze jeugdigen in de groepsgebonden aanpak in de jeugdhulpverlening leidt tot ernstige verstoring in de groep en daarmee de behandeling van zowel de betrokken jongeren als de overige jeugdigen in de groep. Voor een adequate behandeling is extra inzet van behandelcapaciteit voor deze jeugdigen geboden binnen de bestaande voorzieningen, aangevuld met jeugdpsychiatrische behandeling. Landelijke expertise ten aanzien van diagnose, indicatiestelling en hulpverlening wordt zinvol geacht. Het Nederlands Instituut Zorg en Welzijn (NIZW) dient een ondersteunende rol in de werkontwikkeling te vervullen in het verlengde van de huidige werkzaamheden van het NIZW op het terrein van seksueel misbruik.

Geestelijke Gezondheidszorg
Ook in klinieken voor kinder- en jeugdpsychiatrie worden jongeren behandeld die lijden aan ernstige stoornissen, gerelateerd aan langdurige, herhaalde traumatisering op lichamelijk, geestelijk en seksueel gebied.
In 1993 is een specialistische kinder- en jeugdpsychiatrische setting van start gegaan voor een klein aantal van deze kinderen. Bij enkele van deze kinderen werd bij opneming aangenomen dat ritueel misbruik kon worden vermoed. De behandeling van de betrokken patiënten zal door een evaluatiecommissie worden gevolgd. Mogelijk dat dan meer informatie beschikbaar komt over de achtergrond van de problematiek van deze kinderen.

5. DISCUSSIE

Het ontbreken van forensisch bewijs

Vertegenwoordigers van de politie hebben in de besprekingen met de Werkgroep Ritueel Misbruik aangegeven dat, ondanks de grote aandacht die wordt gegeven aan meldingen van ritueel misbruik, steeds scepsis blijft bestaan over het voorkomen van dat verschijnsel. Uit de onderzoeken die door de politie zijn ingesteld naar aanleiding van meldingen van ritueel misbruik heeft men tot nu toe nog nooit kunnen vaststellen dat de beschuldigingen op waarheid berusten. Er zijn weliswaar gruwelijke gevallen van seksuele kindermishandeling bekend, maar het gaat steeds om op zichzelf staande gevallen waarin het rituele element ontbreekt en er geen aanwijzingen zijn gevonden voor het georganiseerde karakter van het misbruik.

Veel van de verhalen van ritueel misbruik bevatten elementen op basis waarvan tevens ander bewijs dan alleen getuigenbewijs gevonden zou moeten kunnen worden. Een vaak terugkerend element is bijvoorbeeld dat slachtoffers vertellen van film- of video-opnamen. Dergelijke opnames zijn tot nu toe nooit aangetroffen.

Waar er sprake is van het om het leven brengen van baby's. zou verwacht kunnen worden dat babylijkjes gevonden zouden kunnen worden. Soms wordt beweerd dat babylijkjes nog dermate fragiel zijn en daardoor dermate snel ontbinden, dat reeds na korte tijd geen resten terug kunnen worden gevonden, met name in een vochtige omgeving. Anderzijds zijn babylijkjes van meer dan 2000 jaar oud gevonden die even goed geïdentificeerd konden worden als even oude volwassen lijken.

De beweerde omvang van de ritueel misbruik-activiteiten zou ook aanwezigheid van bewijs waarschijnlijk maken. Men zou bijvoorbeeld verwachten dat niet betrokken getuigen wel eens bij toeval op een bijeenkomst zouden zijn gestuit. Ook dat is nog nooit gebeurd. Dat zulks nooit gebeurd is, wordt wel verklaard door het de perfecte organisatie van de groepen die zich met ritueel misbruik bezig houden.

Een essentieel onderdeel van de verhalen van slachtoffers zijn activiteiten die bedoeld zijn om de slachtoffers te hersenspoelen. Dat element van ritueel misbruik-zaken geeft eveneens een probleem. Het hersenspoelen zou tot gevolg hebben dat slachtoffers soms jarenlang geen melding van het ritueel misbruik maken. Dat duidt erop dat de daders over technieken beschikken die veel verder gaan en veel perfecter zijn dan ooit gerapporteerd is. Aan de andere kant zijn die technieken kennelijk niet zo perfect dat slachtoffers niet op een bepaald moment over het misbruik gaan rapporteren (zie Loftus, 1993).

Het bovenstaande doet de conclusie rijzen dat de kans zeer gering is dat de verhalen die slachtoffers vertellen over ritueel misbruik in 'volle omvang' waar zijn. Die conclusie wordt ondersteund door de CRI. Dat betekent nog niet dat de vertelde verhalen geheel onjuist zijn. Een element dat wel steeds terugkomt in de verslagen die de politie aan de Werkgroep gaf, was dat vermeende slachtoffers van ritueel misbruik vaak aantoonbaar slachtoffer zijn van 'gewoon' seksueel misbruik.

Het slachtoffer als getuige

Veel verhalen van ritueel misbruik zijn afkomstig van volwassen vrouwen die de herinneringen gaan vertellen gedurende therapie. Het gaat, zoals gezegd, in de regel om vrouwen die lijden aan een ernstige dissociatieve stoornis -vaak aangeduid als Multipele Persoonlijkheid Stoornis (zie Ganaway, 1991). Een geringer aantal verhalen is afkomstig van minderjarige slachtoffers.

In geen van de aan de Werkgroep gemelde gevallen is een slachtoffer direct bij het begin van de therapie of in de beginperiode daarvan spontaan met het verhaal over ritueel misbruik gekomen.

Dat doet vermoeden dat de therapie van invloed is op het tot stand komen van het verhaal. Die indruk wordt versterkt door de verkregen antwoorden op de vraag aan therapeuten hoe hun cliënt het verhaal vertelde. Er werd verteld dat de slachtoffers nooit spontaan met het verhaal komen, maar dat het in eerste instantie uit hun gedrag wordt afgeleid dat zij slachtoffer zijn van ritueel misbruik.
Er zijn drie verklaringen mogelijk voor de hypothese dat de slachtoffers verhalen vertellen over ritueel misbruik dat niet, of niet op de vertelde wijze, heeft plaatsgevonden.
In een eerste, mogelijke verklaring zijn de verhalen over ritueel misbruik een vervanger voor andere traumata. In die verklaring gebruikt het slachtoffer het verhaal van ritueel misbruik als defensiemechanisme waarmee andere, maar minder extreme, traumata worden verwerkt. Dat zou bijvoorbeeld kunnen gebeuren als het slachtoffer langdurig door familieleden seksueel is misbruikt. Het is voor veel slachtoffers onverdraaglijk dat het seksueel misbruik gepleegd wordt door hun vader die daarmee in één persoon het goede van de ouder en het slechte van de misbruiker verenigt. De fantasie van ritueel misbruik zou dat probleem oplossen: de ouders blijven goed en het slechte wordt toegeschreven aan Satan. Ganaway (1991, p. 8) schrijft daarover:

> "Structuralization of the fantasy into a satanic ritual abuse scenario with a relatively clear-cut distinction between good and evil aspects of the caretaker might provide the needed logical explanation for confusing experiences, as well as serving a restorative function by allowing the child grandiosely to believe that she is, in fact, suffering the ritual abuse not because she simply is bad or defective, but because she is indeed special."

Deze hypothese wordt ondersteund doordat in veel ritueel misbruik-zaken de aangeefsters melden dat zij opgeleid werden tot hogepriesteres en dat hun eigen vader de hogepriester was. Bovendien lijken veel zaken zich af te spelen in een streng religieus milieu waarin Satan de meest voor de hand liggende representant van het kwade is.

In een tweede verklaring vormt de therapie de verschaffer van de verhalen over ritueel misbruik. Onderzoek naar de invloed van post-hoc informatie op getuigen heeft in het algemeen laten zien dat getuigen gevoelig zijn voor suggestie door de hulpverlener. Sommige mensen zijn daarvoor meer gevoelig dan anderen (zie bijvoorbeeld Gudjonsson & Clark, 1986). Een bijzondere categorie vormen daarbij patiënten die gediagnostiseerd zijn als lijdende aan een multiple persoonlijkheidsstoornis. Een van de factoren die een rol zou spelen bij het ontstaan van die stoornis is de grote gevoeligheid van deze patiënten voor suggestie en autosuggestie. Als bij zo'n patiënt de therapeut, zoals gezegd, op basis van het gedrag besluit dat de patiënt vermoedelijk ritueel is misbruikt, is de kans niet denkbeeldig dat gedurende de daarop volgende therapie in beginsel het verhaal over ritueel misbruik in de patiënt wordt geïnduceerd. Ook kan het gebeuren dat de therapeut brokstukken van een verhaal in combinatie met gedragingen van zijn cliënt ordent tot een verhaal over ritueel misbruik.
Deze hypothese wordt ondersteund doordat de verhalen van slachtoffers van ritueel misbruik wereldwijd een grote eenvormigheid vertonen (zie Van der Hart, Boon & Heijtmajer Jansen, 1994). Er zijn twee manieren waarop die eenvormigheid verklaard zou kunnen worden. Voor één verklaring moet men geloven dat ritueel misbruik inderdaad gepleegd wordt door leden van internationale organisatie en dat die organisatie dermate strak georganiseerd is dat het ritueel misbruik overal op vrijwel identieke wijze wordt uitgevoerd. Een tweede verklaring is dat de therapeut een hypothese kiest en op basis daarvan het verhaal samen met het slachtoffer construeert.
De problemen die ontstaan door de therapie worden versterkt als daarin hypnose wordt gebruikt. Hypnose is niet zonder risico, omdat in onderzoek (Putnam, 1979; Zelig & Beidleman, 1981) is

gebleken dat getuigen onder hypnose in verhoogde mate gevoelig zijn voor suggestie. Dat ligt voor de hand:
hypnose is een door suggestie opgeroepen verhoogde gevoeligheid voor suggestie. Daar komt bij dat niet iedereen even gemakkelijk en even diep in hypnotisch trance gebracht kan worden. Juist degenen die toch al gevoelig zijn voor suggestie, zijn gemakkelijker en dieper onder hypnose te brengen. Dat maakt dat onder hypnose afgelegde verklaringen riskant zijn als bewijsmiddel.
Er is natuurlijk nog wel een verschil tussen bijvoorbeeld de verklaring van een toevallige getuige van een bankoverval (bijvoorbeeld over een nummerplaat van een auto) onder hypnose en de verklaring van een slachtoffer van ritueel misbruik die onder hypnose tot stand is gekomen. In dat laatste geval gaat het niet om 'toevallige' details die door hypnotisch suggestie verkeerd worden herinnerd, maar zou een gehele episode in het autobiografische geheugen van het slachtoffer moeten worden geïmplanteerd. Dat lijkt alleen mogelijk bij personen die in extreme mate gevoelig zijn voor hypnotische suggestie (zie Kanovitz, 1992). Slachtoffers van ritueel misbruik, zeker onder de diagnose van multiple persoonlijkheidsstoornis, behoren echter waarschijnlijk juist tot die groep.
Een derde mogelijke verklaring voor het ontstaan van de verhalen over ritueel misbruik zouden de bekende urban legends kunnen zijn. Al eerder is door Mulhem (1991) erop gewezen dat de verhalen over ritueel misbruik kenmerken vertonen van deze zogenaamde urban legends (broodje aap; zie voor een beschrijving van urban legends Brunvand, 1983, 1984, 1986; Burger, 1992). In die verklaring vormen de verhalen over ritueel misbruik een epidemische vorm van verhalen vertellen die zich verspreidt door een netwerk van therapeuten en slachtoffers (Burger, 1994; Frenken, 1994). Een ondersteuning voor deze verklaring zou kunnen zijn dat de verhalen over ritueel misbruik zich als een olievlek lijken uit te spreiden: ontstaan in het begin van de tachtiger jaren in de Verenigde Staten; daarna tegen het eind van de tachtiger jaren overgewaaid naar Engeland; in het begin van de negentiger jaren in Nederland aangekomen.
Niet uitgesloten kan worden dat de drie hierboven besproken mogelijke oorzaken van verhalen over ritueel misbruik tegelijkertijd en eventueel samen met andere factoren van invloed zijn. Het is van belang erop te wijzen dat geen van de geopperde verklaringen impliceert dat er bij slachtoffers of therapeuten sprake is van kwade trouw.
De kern van de wetenschappelijke discussie over ritueel misbruik lijkt zich te concentreren op de vraag of het mogelijk is dat slachtoffers de herinnering aan ritueel misbruik in hun jeugd geheel kunnen onderdrukken en pas na vele jaren en na intensieve therapie in staat zijn verslag van hun herinneringen te doen (Loftus, 1993). De discussie is vooralsnog onbeslist, mede omdat wetenschappelijk onderzoek vanwege praktische en ethische problemen niet goed mogelijk lijkt.
Hiervoor werd een aantal feiten genoemd op grond waarvan het niet waarschijnlijk is te noemen dat de verhalen over ritueel misbruik waar zijn in volle omvang. Vervolgens werden enige hypothesen geopperd ter beantwoording van de vraag hoe niettemin deze verhalen kunnen ontstaan. Therapeuten worden immers geconfronteerd met verhalen over ritueel misbruik. Daarbij gaat het telkens om cliënten die in zeer ernstige mate getraumatiseerd zijn - waardoor dan ook - en die hulp behoeven. Bij de overweging welke hulp in deze gevallen geboden moet worden, is het geenszins uit te sluiten dat -zelfs als de herinneringen aan ritueel misbruik geheel of gedeeltelijk onjuist zijn -sommige, veel of alle cliënten die melding maken van ritueel misbruik het slachtoffer zijn of zijn geweest van seksueel misbruik, eventueel van een perverse en sadistische aard.
Mogen er enerzijds redenen zijn om in zijn algemeenheid aan de betrouwbaarheid van de verhalen over ritueel misbruik in hun volle omvang te twijfelen, anderzijds zou het in een individueel geval onjuist zijn om de betrouwbaarheid van een dergelijk verhaal op voorhand volledig uit te sluiten.
De ernst van zo'n verhaal is, zij het met inachtneming van bovenstaande overwegingen, telkens voldoende reden om de bron ervan serieus te onderzoeken.

De functie van ritueel misbruik voor slachtoffers

Hoewel er redenen zijn om te twijfelen aan het waarheidsgehalte van verhalen over ritueel misbruik, geloven de slachtoffers in alle oprechtheid in hun verhaal, zij het dat twijfel hen evenmin vreemd is. Datzelfde geldt voor de betrokken therapeuten. De vraag blijft dan bestaan hoe het mogelijk is dat zoveel mensen overtuigd zijn van de waarheid van ritueel misbruik, terwijl de kans dat die verhalen op waarheid berusten gering geacht moet worden. De Werkgroep is in de beperkte tijd die haar ter beschikking stond niet in staat geweest op deze vraag een eensluidend antwoord te geven. Niettemin is er wel een veronderstelling gegroeid die mogelijk enig licht kan werpen op deze kwestie.

Deze veronderstelling wordt in het onderstaande uiteen gezet.

Het is de werkgroep opgevallen dat in veel van de gevallen waarin verhalen van ritueel misbruik worden verteld, er wel een hoge mate van zekerheid bestaat dat sprake is geweest van seksueel misbruik door ouders of verzorgers. Voorts is opgevallen hoezeer een van de meest centrale problemen van slachtoffers van seksueel misbruik pregnant aanwezig is in de verhalen over ritueel misbruik. Dit centrale probleem is de vraag naar schuld en onschuld, naar Goed en Kwaad. Ook Ganaway (1991) spreekt, zoals hierboven bleek, over het 'ritual abuse scenario with a relatively clear-cut distinction between good and evil aspects of the caretaker'.

Het is algemeen bekend dat kinderen die seksueel misbruikt zijn vaak levenslang gebukt gaan onder vragen als: Was het mijn schuld dat het gebeurde of die van de ander? Was ik goed of slecht, was mijn vader goed of slecht? Is het mij aan te rekenen wat er gebeurde of hem? (zie voor een attributionele verklaring van het fenomeen Lerner, 1980).

Goed en slecht, schuld en onschuld zijn themata die tot in het extreme aanwezig zijn in de verhalen over ritueel misbruik. De vertelster is in haar verhalen zowel schuldig als onschuldig; schuldig omdat zij participant was in het ritueel, onschuldig omdat zij, bijvoorbeeld door injecties weerloos was; zij was onschuldig als slachtoffer op jonge leeftijd, zij was schuldig als mededader toen zij ouder werd. In de verhalen is het kwaad vooral bij de daders pregnant aanwezig, in de gruwelijke wandaden die aan hen worden toegeschreven. Tegelijkertijd lijken in de verhalen de morele normen niet van toepassing op de daders, omdat enerzijds hun gedrag wordt geleid door Satan en anderzijds zij zich buiten en boven de morele orde hebben geplaatst. Tot slot: bij slachtoffers die gediagnostiseerd zijn als lijders aan multiple persoonlijkheidsstoornis is het conflict tussen Goed en Kwaad zichtbaar in de verdeling van goed en kwaad over de verschillende persoonlijkheden (alters).

In een gesprek dat enkele leden van de werkgroep voerden met een vermeend slachtoffer van ritueel misbruik viel op hoe gedetailleerd zij vertelde over het ritueel misbruik dat zich buiten gezinsverband had afgespeeld. Tegelijkertijd kon zij weinig vertellen over het incestueuze contact dat zij naar haar zeggen met haar vader had. Het misbruik binnen het gezin leek in het niet te vallen bij het veel ernstiger misbruik buiten het gezin. Een soortgelijk fenomeen - hierboven reeds besproken - treft men aan bij slachtoffers waarbij de ouders als daders van het rituele misbruik worden genoemd; in het verhaal over ritueel misbruik kunnen de ouders goed blijven omdat het kwaad dat zij deden wordt toegeschreven aan Satan.

Als regel ontstaat een verhaal over ritueel misbruik gedurende therapie. Op welke manier dit verhaal ook tot stand komt, altijd lijkt het in de voortgaande therapie een belangrijke functie te vervullen. Het verhaal van ritueel misbruik biedt een verklaring voor de angsten, depressies en andere niet-begrepen gedragingen van het slachtoffer. Het verhaal heeft dan de functie: "Ik ben niet gek, ik ben gek gemaakt!". Dat biedt het slachtoffer op een bijzondere manier zekerheid. Die zekerheid wordt nog versterkt als na seksueel misbruik-ervaringen niet de ouders maar anderen of Satan als dader kunnen worden aangemerkt. De functie van het verhaal van ritueel misbruik voor het slachtoffer is dan primair om de bron van de angstaanjagende interne verwarring te

externaliseren. Dit heeft dan wel een prijs: de angst dat in de buitenwereld een rituele organisatie bestaat die een permanente dreiging vormt.
De Werkgroep acht de hierboven geopperde veronderstelling plausibel, zij het in het ene geval meer dan in het andere. Met het bovenstaande is immers nog geen antwoord gegeven op de vraag waarom sommige slachtoffers van seksueel misbruik zeggen ritueel misbruikt te zijn en andere slachtoffers niet. Evenmin is duidelijk welk deel van de vermeende slachtoffers van ritueel misbruik als kind seksueel misbruikt is.
Indien de geopperde veronderstelling juist is, vormen verhalen over ritueel misbruik een extravagante, maar oprechte poging om een antwoord te vinden op fundamentele vragen waarmee kinderen worstelen die het slachtoffer zijn van geweld van degenen van wie zij afhankelijk zijn. Als dat zo is, is er des te meer reden voor de hulpverleners om uiterste zorgvuldigheid te betrachten.
Enerzijds is het niet verstandig als hulpverleners met extreme scepsis de verhalen over ritueel misbruik aanhoren, omdat die verhalen een belangrijke functie voor de cliënt kunnen hebben. Anderzijds draagt een onvoorwaardelijk geloof in het ritueel misbruik een risico in zich. De cliënt betaalt immers als grote prijs voor haar geloof in het ritueel misbruik, de angst dat mensen die het ritueel misbruik begingen steeds weer kunnen toeslaan, zodat zij nog steeds niet veilig is.
Zowel cliënten als hulpverleners hebben dus hun eigen redenen om het verhaal over ritueel misbruik serieus te nemen, hoewel zij ook aan de Werkgroep vertelden over botsingen van geloof en twijfel. Dit laatste wordt weerspiegeld op een algemener niveau in het debat dat in de media over ritueel misbruik wordt gevoerd. Daar botsen <u>believers</u> en <u>non-believers</u>. Het is belangrijk om, gezien de ernst van de zaak, vast te stellen wat in het algemeen en in elk concreet geval waarheid en fictie is. Maar het debat tussen <u>believers</u> en <u>non-believers</u> zal onvruchtbaar blijven zolang men zich blind blijft staren op het spectaculaire van het verhaal over ritueel misbruik en geen oog heeft voor de persoonlijke levensgeschiedenis van degene die het verhaal doet. Er mogen dan redenen zijn om te twijfelen aan het bestaan van ritueel misbruik, maar dat betekent nog niet dat er geen redenen voor verontrusting zijn. Kinderen kunnen kennelijk zodanig getraumatiseerd worden dat zij later op een paradoxale manier houvast zoeken bij een verhaal over ritueel misbruik.

Conclusies
Recent hebben zowel kinderen als volwassenen verteld over ritueel misbruik waarvan zij het slachtoffer zouden zijn geworden. Zij verhalen over gruwelijke rituelen die, als de verhalen op waarheid berusten, een bijzonder extreme vorm van seksueel geweld tegen kinderen zijn. De slachtoffers getuigen van gedrag dat alleen als puur sadisme in de meest extreme vorm kan worden omschreven.
Tegelijkertijd ontbreekt zowel in Nederland als in het buitenland ander bewijs voor het bestaan van ritueel misbruik dan de verklaringen van de vermeende slachtoffers. Dit neemt overigens niet weg dat het bestaan van alle losse elementen van de verhalen over ritueel misbruik vanuit politieonderzoek bekend is. De combinatie ervan in de vorm van ritueel misbruik, zoals meegedeeld in de verhalen hierover, is echter nergens afdoende geverifieerd.
Als men echter moet uitgaan van de omvang en het karakter van ritueel misbruik zoals dat aan de hand van de hiervoor gegeven en door de werkgroep overigens opgevangen verhalen zou moeten worden vastgesteld, dan is het vrijwel onmogelijk dat geen forensisch bewijs is of wordt gevonden. Naar alle redelijkheid en waarschijnlijkheid zouden er tenminste enkele (technische) sporen aan het licht gekomen moeten zijn. Nu dat niet het geval is, acht de werkgroep de kans gering dat de verhalen over ritueel misbruik 'in volle omvang' op waarheid berusten. Bij die conclusie passen drie aantekeningen. Ten eerste zijn er geen aanwijzingen dat de verhalen van slachtoffers en therapeuten te kwader trouw tot stand zijn gekomen. Ten tweede houdt deze conclusie geenszins

in dat niet allerlei ernstige en kwaadaardige vormen van seksuele kindermishandeling zouden voorkomen. Ten derde acht de werkgroep het zeer wel mogelijk, dat ook als het verhaal over ritueel misbruik van een slachtoffer niet op waarheid berust, hij of zij wel het slachtoffer is van ernstig seksueel misbruik of andere ernstige traumatiserende gebeurtenissen.

In bovenstaande zijn enige hypotheses geopperd waarom de verhalen over ritueel misbruik verteld worden, terwijl zij vermoedelijk niet geheel of geheel niet op waarheid berusten. Of die hypothesen enig hout snijden, is op grond van het onderzoek van de werkgroep niet vast te stellen.

6. BEROEPSGEHEIM EN VERSCHONINGSRECHT

In dit hoofdstuk zal aandacht besteed worden aan de vraag in welk opzicht het beroepsgeheim een rol kan spelen bij de aanpak van ernstige (seksuele) mishandeling. Daarbij zal om praktische redenen de aandacht vooral worden gericht op het medisch beroepsgeheim. Voor hulpverleners die geen arts zijn kan sprake zijn van een door de beroepsgroep zelf aanvaarde geheimhoudingsplicht. Of een hulpverlener gebonden is aan een geheimhoudingsplicht uit hoofde van ambt, beroep etc. (zie artikel 272 van het Wetboek van Strafrecht) zal uiteindelijk door de rechter in het concrete geval moeten worden vastgesteld.

6.1. Beroepsgeheim

In medische kring heerst nog wel eens het misverstand dat de arts recht heeft op zijn beroepsgeheim. Deze opvatting is juridisch gezien onjuist. Het recht op het geheim komt aan de patiënt toe. De beroepsbeoefenaar heeft geen recht op het geheim maar hij heeft een plicht, namelijk om te zwijgen. Het verschoningsrecht (zie onder 6.3) heeft hij alleen in het belang van de handhaving van zijn plicht, namelijk om het geheim van de patiënt te beschermen.
De zwijgplicht en het verschoningsrecht vertonen zowel aspecten van individueel als van algemeen belang. Dat de wetgever de geheimhouding en verschoningsrecht heeft geregeld, duidt reeds aan dat het algemeen belang ermee is gediend dat er een vrije sfeer is waarin door het individu zonder schroom hulp kan worden ingeroepen, en dat in bepaalde situaties vertrouwelijke mededelingen kunnen worden gedaan. Dat is tevens een individueel belang. De wetgever heeft het belang van de opsporing van strafbare feiten ten achter gesteld bij de wenselijkheid van onbelemmerd toegang tot hulpverlening en het zich daarin vrij kunnen uiten zonder angst voor een strafvervolging en van het in vertrouwen kunnen openleggen van de intieme sfeer voor daartoe in aanmerking komende personen.
Het beroepsgeheim kent een tweetal aspecten, zwijgplicht en verschoningsrecht.

6.2. Zwijgplicht

De zwijgplicht, zoals neergelegd in artikel 272 Wetboek van Strafrecht, is de plicht tot zwijgen over al datgene wat de beroepsbeoefenaar in zijn beroepsuitoefening bekend is geworden. Men treft deze geheimhoudingsplicht soms aan in wettelijke voorschriften (advocaat, notaris en arts) maar nog vaker in zogenaamde codes voor de beroepsuitoefening. Waar een wettelijke geheimhoudingsplicht ontbreekt dient de toekenning slechts plaats te vinden indien de wenselijkheid van een geheimhoudingsplicht vrijwel algemeen wordt erkend (Verburg, 1992). De wezenlijke grond van het beroepsgeheim wordt gevonden in de aard van de professionele bezigheid, onverschillig of het betreft een ambt, een beroep of een door de wet omschreven activiteit. Bij de geheimhoudingsplicht gaat het steeds om personen van wie kan worden aangenomen dat zij hun professionele werkzaamheid slechts naar behoren kunnen vervullen, indien en voor zover daarbij de zekerheid bestaat dat hetgeen hen bij de vervulling daarvan ter kennis komt ook geheim blijft.

Tegenover wie geldt de zwijgplicht

De zwijgplicht geldt ten opzichte van iedereen (familieleden, andere hulpverleners en instellingen), behalve ten opzichte van de cliënt/patiënt zelf en ten opzichte van de rechter.

In het algemeen wordt in Nederland aangenomen dat de geheimhoudingsplicht geen absoluut karakter heeft, maar dat er een aantal gevallen zijn waarin de zwijgplicht niet geldt en waarin de zwijgplichtige gerechtigd of zelfs verplicht is te spreken:
1) in geval van een wettelijk voorschrift (bijvoorbeeld de Wet bestrijding infectieziekten, waarbij artsen verplicht zijn om sommige besmettelijke ziekten aan te geven bij de geneeskundige inspectie).
2) in geval van toestemming van de patiënt
3) in geval van conflict van plichten. Een conflict van plichten kan bijvoorbeeld ontstaan indien de arts kennis draagt over een door de patiënt beraamde moord of als de arts weet dat de patiënt slachtoffer van een misdrijf is.

Toestemming van de geheimgerechtigde

Het geheim is "eigendom" van de patiënt en deze kan, voor wat zijn belang betreft, de arts derhalve van zijn zwijgplicht ontslaan. De toestemming van de patiënt om te spreken dient overigens een werkelijk vrije te zijn en hij moet de draagwijdte van de toestemming overzien. De arts doet er goed aan mede te delen welke gegevens hij (aan de derde) zal verstrekken. Bij verkregen toestemming van de patiënt zal de arts bij schending van de zwijgplicht in het algemeen niet strafbaar zijn (ex artikel 272 Wetboek van strafrecht). Weet de arts zeker dat de patiënt zijn toestemming op onvoldoende gronden geeft, dan blijft zijn zwijgplicht gelden. De patiënt kan de arts niet ontslaan van zijn wettelijke verplichting voor zover deze een aspect heeft van algemeen belang, namelijk, dat patiënten zich in vertrouwen tot artsen kunnen wenden.

Conflict van plichten

Een voorbeeld van conflict van plichten is te vinden in de uitspraak van het Centraal Medisch Tuchtcollege (CMT) 28-9-1972, NJ 1973, 270: ook zonder toestemming (van de ouders en/of het kind zelf) mag de arts kindermishandeling melden (Doek, 1992).
Enkele passages van belang in deze uitspraak zijn de volgende. De vertrouwenspositie, die de arts in de samenleving inneemt, brengt mede, dat de beoordeling van wat zijn plicht als arts vraagt aan iedere individuele arts behoort te worden overgelaten. Artsen worden geconfronteerd met situaties, waarin zeer subtiele factoren een belangrijke rol spelen. Het is nauwelijks denkbaar, dat de beoordeling van die situaties door verschillende artsen geheel identiek zou zijn. Daaruit volgt, dat ook het beoordelen van een dergelijke situatie om vast te stellen waar de plicht van de arts als zodanig ligt, tot verschillend resultaat zal moeten leiden en dat het niet mogelijk is voor een bepaald geval een voor iedere arts geldend criterium aan te geven. Vertrouwen in de medische stand betekent niet: zekerheid dat naar een vast patroon wordt gehandeld, maar de stellige verwachting dat artsen in het algemeen voor een bepaald geval een zo verantwoord mogelijke oplossing zullen vinden. Dit brengt evenwel mede, dat er situaties zijn waarin de arts voor een conflict van plichten komt te staan waarbij zijn persoonlijke inzicht in die situatie en zijn eigen opvattingen omtrent ethiek, moraal en samenleving de weg naar de oplossing zullen moeten wijzen. De plicht van de tuchtrechter, die te beoordelen krijgt of een klacht als de onderhavige gegrond is, beperkt zich tot een onderzoek naar de vraag of de arts over wie is geklaagd het onderzoek, waarop zijn bevindingen berusten, op medisch verantwoorde en dus ook voldoende zorgvuldige wijze heeft verricht; daarnaast behoeft de tuchtrechter zich slechts rekenschap te geven van de vraag of de arts op grond van die bevindingen in redelijkheid had mogen komen tot de conclusie dat zijn plicht als arts hem noopte te handelen als hij deed.

Een ander voorbeeld is Medisch Tuchtcollege Groningen d.d. 28 november 1956, NJ 1957,366 waarin een klacht ongegrond werd verklaard tegen een arts die de politie had gewaarschuwd nadat hij een dronken motorrijder na een ongeval hulp had verleend. Indien een arts bijvoorbeeld constateert dat zijn patiënt het slachtoffer is van een misdrijf, kan hij - eventueel zonder toestemming van de patiënt - besluiten de officier van justitie op de hoogte te stellen, omdat anders het geheim de misdadiger zou beschermen en niet de patiënt.
Een arts die constateert dat zijn patiënt deel uitmaakt van een misdadigersbende, zou kunnen besluiten bij voorkeur zonder de naam van de patiënt bekend te maken, de officier van justitie over het bestaan van de bende in te lichten.
Zoals reeds eerder vermeld is het beroepsgeheim van de arts, hoe ook uit praktische gronden met waarborgen omgeven, niet absoluut. Het geeft de arts nooit een vrijbrief niet te handelen wanneer zijn plicht hem noopt tot het overschrijden van de grenzen die het beroepsgeheim stelt. Zijn persoonlijk inzicht in de concrete situatie en zijn eigen opvattingen omtrent ethiek, moraal en samenleving zullen de weg naar de oplossing moeten wijzen.

Inlichtingen aan de politie

Grondregel is dat de behandelende arts (hetgeen uiteraard tevens geldt voor personeel in dienst van het ziekenhuis) geen inlichtingen aan de politie mag verstrekken, ook niet over de aanwezigheid van iemand in het ziekenhuis (Leenen, 1988). Patiënten moeten zich ongehinderd tot artsen en ziekenhuizen kunnen wenden zonder vrees voor arrestatie. Het geheim prevaleert boven de opsporing; dat is een van de achtergronden van de regeling van zwijgplicht en verschoningsrecht door de wetgever. Theoretisch is op deze regel uitzondering mogelijk in het kader van conflict van plichten waarin de arts kan verkeren.
Doch het verdient de voorkeur dat de arts in dergelijke gevallen niet de politie inlicht doch zich rechtstreeks richt tot de officier van justitie omdat de politie van de gegevens proces-verbaal moet opmaken waardoor het geheime gegeven naar buiten komt, terwijl met de officier van justitie kan worden overlegd op welke wijze maatregelen kunnen worden getroffen met een zo gering mogelijke doorbreking van het geheim. Niet mag worden aangenomen dat slachtoffers van misdrijven instemmen met het verstrekken van gegevens aan de politie.
Behandelende artsen kunnen soms inlichtingen verstrekken aan door de politie aangewezen artsen, mits de identiteit van de betrokkene aan de politie bekend is. De behandelend arts zal zich bij inlichtingen aan door de politie aangewezen artsen moeten realiseren dat de aangewezen artsen aan de politie moeten rapporteren. Het blijft een schending van het beroepsgeheim, al zal bij een conflict van plichten de arts vrijuit kunnen gaan. In het verband van inlichtingen aan de politie kan voorts worden gewezen op artikel 160 Wetboek van Strafvordering, dat degene die het verschoningsrecht bezit, van de daar geregelde aangifteplicht vrijstelt.

6.3. Verschoningsrecht

Het verschoningsrecht, art 218 Wetboek van Strafvordering, houdt in dat men zich ten opzichte van de rechter mag verschonen om vragen te beantwoorden.
Van oudsher komt het toe aan de geestelijke, de arts, de advocaat en de notaris met betrekking tot de hen als zodanig toevertrouwde gegevens. Voorts hebben de keuringsarts, de verzekeringsarts en de forensisch geneeskundige een verschoningsrecht, zij het dat dit evenals hun zwijgplicht beperkt is. Voor zover de aard van hun functie meebrengt dat zij patiëntengegevens mogen meedelen aan hun opdrachtgever of derden, moeten zij ook tegenover de rechter spreken.

Personeel dat een directe taak heeft bij de wijze waarop zij hun werkzaamheden verrichten komt een afgeleid verschoningsrecht toe.

Het verschoningsrecht kan worden beschouwd als de keerzijde van de hiervoor behandelde geheimhoudingsplicht, in die zin dat iemand die ingevolge 272 Wetboek van Strafrecht aan geheimhouding gebonden is, zich in een gerechtelijke procedure als getuige mag onthouden van het afleggen van verklaringen.
Dit verschoningsrecht geldt niet alleen voor strafrechtelijke procedures (art. 218 Wetboek van Strafvordering) maar eveneens voor procedures voor de burgerlijke rechter (art.191 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering). De samenhang met het beroepsgeheim blijkt voorts uit de omstandigheid dat de betreffende artikelen (art. 272 Wetboek van Strafrecht, art. 218 Wetboek van Strafvordering en art.191 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering) telkens spreken over personen die uit hoofde van hun stand, hun beroep of hun ambt tot geheimhouding verplicht zijn. Voor de praktijk betekent dit dat een beroep op het verschoningsrecht door een van de klassieke beroepsgeheimhouders in de rechtspraak vrijwel altijd wordt gehonoreerd.

Aard en reikwijdte van het verschoningsrecht

Het is aan de rechter te bepalen of het beroep op het verschoningsrecht wat betreft de gevraagde informatie terecht onder de geheimhoudingsplicht valt.
Zoals hierboven reeds vermeld, strekt de geheimhoudingsplicht van de arts zich uit tot alles wat hij ten gevolge van zijn werkzaamheden als arts te weten is gekomen. Zijn verschoningsrecht ten aanzien van deze wetenschap zal derhalve in rechte in het algemeen worden erkend. Voor andere beroepsgroepen die zich ook aan een geheimhoudingsplicht gebonden achten, is erkenning van hun verschoningsrecht door de rechter minder vanzelfsprekend. Het oordeel van de rechter zal beïnvloed worden door de concrete omstandigheden van het geval en soms tevens door de reikwijdte die hij aan de werking van het verschoningsrecht toekent. Voorts is het de vraag of de arts zich mag verschonen indien de collegialiteit in het geding is. In sommige gevallen zal bescherming van deze waarde strijdig zijn met de belangen van de patiënt. Zwijgen is dan alleen te rechtvaardigen, indien collegialiteit gehanteerd wordt met het oog op de best mogelijke behartiging van de gezondheidszorg.

Het Bureau Vertrouwensarts en het beroepsgeheim

In 1972 is het Bureau Vertrouwensarts inzake Kindermishandeling (BVA) in het leven geroepen, onder andere om voor de artsen een betere signalering en behandeling van gevallen van kindermishandeling mogelijk te maken met een verantwoorde hantering van het beroepsgeheim. Het 'ter kennis brengen' van de vertrouwensarts beperkt zich tot het vragen van advies over een geanonimiseerde zaak. In deze vorm levert het ter kennis brengen aan de Raad voor de Kinderbescherming (of welke andere instantie dan ook) geen schending van het beroepsgeheim op. Bovendien is de vertrouwensarts niet te beschouwen als een behandelend arts, maar is vergelijkbaar met een controlerend geneesheer en valt niet als zodanig onder de medische geheimhoudingsplicht. Zijn functie brengt immers met zich mee, dat hij de door hem verkregen informatie met anderen moet delen; alleen op die wijze kan hij anderen bewegen de nodig geachte hulpverlening op gang te brengen. De vertrouwensarts behoort de verkregen informatie aan derden slechts ter beschikking te stellen voor het verifiëren van de melding en/of het op gang brengen van de hulpverlening. Het optreden van de vertrouwensarts zal derhalve niet moeten worden beoordeeld in termen van al dan niet geoorloofde schending van het medisch

beroepsgeheim, maar wel aan de hand van eisen van zorgvuldigheid waaraan behoort te worden voldaan. De vertrouwensarts kan, indien hij als getuige wordt opgeroepen in een strafzaak of civiele procedure, zich beroepen op zijn verschoningsrecht ex art.21B WSV. Het is dan aan de rechter om te beoordelen of in concreto de vertrouwensarts zich, gelet op de aard van zijn ambt, terecht van het afleggen van een verklaring kan verschonen.

Is de arts verplicht om van zijn verschoningsrecht gebruik te maken of heeft hij de bevoegdheid dit te doen?

De opvattingen of het om een plicht of een bevoegdheid gaat lopen uiteen.
Volgens de letter van genoemde artikelen gaat het om een bevoegdheid om te zwijgen. In een arrest van 1987 (HR 6 maart 1987, NJ 1987, 1016) heeft de Hoge Raad beslist over een vordering van een patiënt zijn behandelende psychiater te verbieden voor de rechter een verklaring af te leggen. In het arrest hield de Hoge raad het oordeel van het Hof voor juist. Dat oordeel hield in:
1. dat de geheimhoudingsplicht van een arts niet absoluut is en dat zich een situatie kan voordoen waarin het belang dat de waarheid aan het licht komt moet prevaleren boven het belang dat het beroepsgeheim bewaard blijft;
2. dat het oordeel over de vraag of zo'n situatie zich voordoet in de eerste plaats toekomt aan de arts die als getuige deskundige is opgeroepen;
3. dat voor een verbod te spreken eerst dan plaats is, als hetgeen de arts ter rechtvaardiging van zijn oordeel dat het belang van de waarheidsvinding prevaleert naar voren brengt, dat oordeel in redelijkheid niet kan dragen.
Hoewel het hier niet om een strafarrest ging, kan eruit afgeleid worden dat naar huidig recht de beroepsbeoefenaar, indien hij als getuige of deskundige voor de rechter staat, ook in andere gevallen dan die waarin hij een noodtoestand aannemelijk kan maken, mag spreken zonder op grond van artikel 272 Wetboek van Strafrecht strafbaar te zijn. Bij een procedure tegen de arts voor de medische tuchtrechter is algemeen aanvaard dat de arts (in besloten zittingen) geen beroep op zijn verschoningsrecht kan doen.

Aansprakelijkheid voor schending beroepsgeheim

De schending van het beroepsgeheim is in de eerste plaats een strafbaar feit (art. 272 Wetboek van Strafrecht). Dit betekent niet dat elke schending strafwaardig is en tot strafvervolging leidt. Bij schending van het beroepsgeheim gaat het om een klachtdelict. Degene die het 'slachtoffer' is van dit delict zal een klacht moeten indienen. Zonder zo'n klacht mag de officier van justitie niet tot vervolging overgaan. De officier is te allen tijde bevoegd om van vervolging af te zien op grond van het algemeen belang; het zogenaamde opportuniteitsbeginsel (artikel 167 lid 2 Wetboek van Strafvordering). Voorts leert de Nederlandse praktijk dat het maar zelden tot een vervolging en veroordeling wegens overtreding van artikel 272 Wetboek van Strafrecht komt.
Toch blijft het voor de meeste geheimhouders een onbehaaglijke gedachte dat in geval van schending van het beroepsgeheim strafvervolging tot de mogelijkheden blijft behoren. Ook al meent men zelf dat die doorbreking van de geheimhoudingsplicht volledig terecht was, het indienen van een klacht blijft mogelijk en de officier van justitie kan er anders over denken en tot vervolging overgaan. De rechter kan uiteindelijk tot vrijspraak besluiten maar alleen al de gedachte aan zo'n procedure kan een arts doen besluiten zijn mond te houden waar spreken medisch-ethisch geboden zou zijn. Het doorbreken van het beroepsgeheim kan in beginsel tevens grond zijn voor het instellen van een vordering bij de burgerlijke rechter tot vergoeding van de geleden schade.

Voor zover toetsing van de geoorloofdheid van een doorbreking van de geheimhoudingsplicht plaatsvindt gebeurt dat in Nederland vooral binnen de medische tuchtrechtspraak. De medische tuchtraad beoordeelt niet alleen de vraag of er sprake is van geoorloofde schending van het wettelijke beroepsgeheim, maar ook de niet direct onder het beroepsgeheim vallend doorbreken van vertrouwelijkheid kan tot een veroordeling leiden. Centraal bij de behandeling van een klacht bij het medisch tuchtcollege staat de vraag of het gedrag van de geneeskundige een ondermijning van het vertrouwen van de medische stand is. Hierin ligt het belangrijke verschil tussen deze procedure en de strafrechtelijke en civielrechtelijke procedures. In het medische tuchtrecht gaat het om een algemeen belang: de handhaving van een hoge kwaliteit van de medische stand.

6.4. Wet beroepen in de individuele gezondheidszorg (BIG)

De wet BIG komt in de plaats van alle twaalf bestaande wettelijke beroepenregelingen.
Onder de wet BIG is het verrichten van geneeskundige handelingen niet langer voorbehouden aan bepaalde beroepsbeoefenaren. De wet BIG introduceert een systeem van titelbescherming voor een beperkt aantal beroepsgroepen. Wie een wettelijk beschermd beroep uitoefent, mag een publiekrechtelijk beschermde beroeps- of opleidingstitel voeren.
Een beroep kan op twee manieren wettelijk worden geregeld: bij wet of bij algemene maatregel van bestuur.
Bij wet worden - voor zover hier van belang - geregeld:
- arts,
- klinisch psycholoog;
- psychotherapeut.

Voor deze beroepen komt er op grond van de BIG een tuchtrechtspraak, die dient voor het bevorderen en bewaken van de kwaliteit van de beroepsuitoefening.
Met het uitbreiden van het tuchtrecht heeft de wetgever nog eens willen aangeven dat ernstige verwijten ten aanzien van de beroepsuitoefening, waaronder ook de schending van het beroepsgeheim en een ondeskundig gebruik van het verschoningsrecht valt, getoetst moet kunnen worden door het medisch tuchtcollege.
In dit verband is kan de vraag worden opgeworpen of gelet op het bijzondere karakter van ritueel misbruikzaken een vrijwaringsbepaling voor hulpverleners die de melding doen zou moeten worden ingesteld. De Werkgroep is hier geen voorstander van. Niet alleen past zo'n immuniteit niet in ons rechtssysteem, maar hulpverleners die ritueel misbruik melden kunnen een onjuiste diagnose gesteld hebben of zelfs onzorgvuldig of ondeskundig hebben gehandeld. Dit moet getoetst kunnen worden door de tuchtrechter. Deze instantie zal moeten beoordelen of de professional zich als een goed hulpverlener heeft gedragen.
Een hulpverlener die zich deskundig en op de juiste wijze heeft gedragen, heeft van het tuchtrecht niets te duchten.
De Werkgroep is van mening dat een behandelend psychiater, klinisch psycholoog of psychotherapeut daar waar zij een meer dan ernstig vermoeden hebben over ritueel misbruik, in het kader van een goed hulpverlenerschap en in principe met toestemming van de patiënt, de geheimhouding t.o.v. politie en/of openbaar ministerie kunnen verbreken, als dit in het belang van de patiënt is, dan wel als het om ernstige zaken gaat.
De handhaving van de kwaliteit van de gezondheidszorg, waarbij het handhaven van de kwaliteit van de individuele beroepsuitoefening een van de belangrijkste peilers is, maakt het noodzakelijk daar waar hulpverleners hun zwijgplicht verbreken een toetsing achteraf steeds mogelijk is.

7. SAMENVATTING, CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Samenvatting en conclusies

a. Werkwijze
De Werkgroep Ritueel Misbruik heeft zich met behulp van de bestaande binnen- en buitenlandse literatuur en op grond van de resultaten van onderzoek in binnen en buitenland georiënteerd op het onderwerp. Voorts heeft de Werkgroep onderzocht in hoeverre ritueel misbruik zich in Nederland voordoet, welke mogelijkheden de overheid in het algemeen ten dienste kunnen staan om hierop adequaat te reageren, daaronder begrepen die van de hulpverlening en het in dat kader ter kennis brengen van de gevallen aan politie en openbaar ministerie, mede met het oog op een eventueel in te stellen nader onderzoek en een meldingsprocedure.

b. Begripsomschrijving
Op basis van de beschikbare literatuur heeft de werkgroep de karakteristieken van ritueel misbruik vastgesteld en is tot een nadere begripsbepaling gekomen. Geconcludeerd wordt dat angst een cruciaal element is in de verhalen over ritueel misbruik. Het meest kenmerkende in de verhalen en waarin zij zich onderscheiden van andere verhalen over al of niet georganiseerde vormen van seksueel misbruik is het gruwelijke karakter ervan, een pervers seksueel sadisme. Gelet hierop is de Werkgroep, zonder een uitspraak te willen doen over de geloofwaardigheid van de verhalen over ritueel misbruik, tot de volgende begripsomschrijving gekomen:
met rituelen omgeven en in groepsverband uitgevoerd seksueel sadisme jegens meerdere kinderen in combinatie met extreme vormen van fysiek geweld en bedreiging.

c. Ingesteld onderzoek
Om het probleem te onderzoeken heeft de Werkgroep een aantal personen uit het veld van de (jeugd)hulpverlening en de politie gesproken van wie bekend is dat ze met het onderwerp ervaring hebben, met het doel een inventarisatie op te maken van de belangrijkste in Nederland gemelde gevallen van ritueel misbruik.
Daarnaast heeft de Werkgroep zich zo goed mogelijk geïnformeerd over het verschijnsel ritueel misbruik. Mede in dat verband is door twee leden van de Werkgroep een kort bezoek gebracht aan een onderzoeker van ritueel misbruik in het Verenigd Koninkrijk. Voorts werd aandacht besteed aan meldingen van politie of openbaar ministerie van gevallen waarin wellicht sprake zou zijn van ritueel misbruik.
In de contacten met hulpverleners is aan de Werkgroep voorgehouden dat er op dit moment in Nederland enkele tientallen personen (kinderen en volwassenen) leven die -verbaal of non-verbaal -aangeven het slachtoffer te zijn of te zijn geweest van rituele mishandeling. De verhalen van deze personen kenmerken zich door bij hen bestaande en waar te nemen excessieve angsten en/of psychiatrische stoornissen.
In geen van de gemelde gevallen kon echter daadwerkelijk ritueel misbruik worden aangetoond.
Uit het door de Werkgroep in Engeland ingesteld onderzoek blijkt eveneens dat niet geconcludeerd kan worden, dat ritueel misbruik daar voorkomt.

d. Discussie.
Uit hetgeen vertegenwoordigers van de politie hebben gemeld en uit de gebruikte literatuur blijkt dat ritueel misbruik tot nu toe nooit vastgesteld kon worden. Er zijn ook goede gronden om te

betwijfelen of het verschijnsel daadwerkelijk voorkomt in de vorm waarop het in de verhalen wordt beschreven. Als men moet uitgaan van de omvang en het karakter van ritueel misbruik zoals dat aan de hand van de hiervoor gegeven en door de Werkgroep overigens opgevangen verhalen zou moeten worden vastgesteld, dan is het vrijwel onmogelijk dat geen forensisch bewijs is of wordt gevonden. Naar alle redelijkheid en waarschijnlijkheid zouden er tenminste enkele (technische) sporen aan het licht gekomen moeten zijn. Nu dat niet het geval is, acht de werkgroep de kans gering dat de verhalen over ritueel misbruik 'in volle omvang' op waarheid berusten.
Er wordt een aantal mogelijke verklaringen gegeven voor het ontstaan van verhalen over ritueel misbruik. De Werkgroep beschikt overigens niet over aanwijzingen dat de verhalen van slachtoffers en therapeuten te kwader trouw tot stand zijn gekomen. Integendeel, hulpverleners en cliënten zijn te goeder trouw in wat ze vertellen en geloven en bij beide groepen lijken twijfel en geloof om de voorrang te strijden. Dat geen aantoonbare gevallen zijn aangetroffen betekent niet dat onomstotelijk is vastgesteld dat ritueel misbruik niet voorkomt. In ieder geval acht de Werkgroep het zeer goed mogelijk dat zich zeer ernstige gevallen van seksuele kindermishandeling voordoen, waarbij zij de vraag of dit tot ritueel misbruik gerekend moet worden van minder belang acht. De Werkgroep heeft gewezen op de mogelijkheid dat in een aantal gevallen het 'onwaarschijnlijke of onware verhaal' over ritueel misbruik de plaats is gaan innemen van het 'ware of waarschijnlijke verhaal' over seksueel misbruik door ouders of verzorgers -of andere traumatische ervaringen met geweld -in de jeugd.

e. Jeugdhulpverlening, jeugdbescherming en geestelijke gezondheidszorg.
De Werkgroep besteedt voorts aandacht aan de specifieke problemen die zich voordoen bij kinderen ten aanzien van wie ritueel misbruik wordt gemeld door de instellingen voor jeugdhulpverlening. In de hulpverlening wordt nog gezocht naar de meest adequate benadering. Een zeer zorgvuldige diagnostiek is hierbij van groot belang. Wel duidelijk is dat in een deel van de gevallen sprake is, of is geweest, van ernstig misbruik en mishandeling van de kinderen. Voor de hulpverlening van deze kinderen is een langdurige behandeling nodig in een gezinsvervangende situatie met functies van verblijf, behandeling en opvoeding, aangevuld met jeugdpsychiatrische behandeling. Bestaande behandelcentra in de jeugdhulpverlening zijn hierop niet toegerust. De behandeling van dergelijke kinderen vindt ook plaats in klinieken voor kinder- en jeugdpsychiatrie. Deze behandeling wordt door een evaluatiecommissie gevolgd.
De Werkgroep is van opvatting dat bij vermoedens van ernstige mishandeling of misbruik de regel moet zijn, dat de vermoedens ter kennis worden gebracht van de Raad voor de Kinderbescherming en eventueel het Bureau Vertrouwensarts Kindermishandeling.

f. Beroepsgeheim en verschoningsrecht
De Werkgroep baseert zich op het medisch beroepsgeheim. Hoewel dit niet onverkort van toepassing kan worden geacht op alle hulpverleners, hebben dezen wel een beroepsgeheim op grond van hun beroepsethiek. Het beroepsgeheim kent twee aspecten: de zwijgplicht en het verschoningsrecht. Geconcludeerd wordt dat de zwijgplicht het "eigendom" is van de cliënt/patiënt en niet van de therapeut. De zwijgplicht is niet absoluut; onder een aantal omstandigheden kan het geboden zijn dat de hulpverlener het zwijgen verbreekt. Dit kan onder meer geboden zijn indien de cliënt/patiënt daartoe toestemming geeft of in het geval van een conflict van plichten.
Door de rechter wordt getoetst in hoeverre een beroep op het verschoningsrecht gedaan kan worden.
De Bureaus Vertrouwensarts (BVA) inzake kindermishandeling zijn in het leven geroepen om een betere signalering en behandeling van gevallen van kindermishandeling mogelijk te maken met

een verantwoorde hantering van het beroepsgeheim. Over de zaken wordt in geanonimiseerde vorm advies gevraagd aan de BVA, zodat dit geen schending van het beroepsgeheim oplevert. Ten slotte wordt gewezen op de Wet Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg. Krachtens deze wet zal onder meer voor klinisch psychologen en psychotherapeuten tuchtrechtspraak in het leven worden geroepen. Ook een verbreking van het beroepsgeheim kan daarin worden getoetst.

Aanbevelingen

Algemeen

1. De Werkgroep is van oordeel dat, gegeven de ernst, de gevoelde problematiek en de druk die daarvan uitgaat (hulpverleners vermoeden, waardoor dan ook, dat cliënten het slachtoffer zijn van ernstig, pervers, seksueel sadisme, welke cliënten ernstige psychische beschadigingen bezorgen, op wie de voorzieningen in de reguliere hulpverlening niet goed lijken te zijn toegesneden), aanleiding bestaat een Beraad in het leven te roepen. Dit is met name van belang om de ontwikkelingen (daarbij inbegrepen de literatuur en het onderzoek) nauwlettend te volgen, vooral ook in de praktijk.

Het werk van de Werkgroep zou als het ware gedurende een bepaalde periode moeten worden voortgezet, zodat het mogelijk is de noodzakelijke verbindingen te leggen tussen de verhalen van slachtoffers en het daadwerkelijk verrichten van onderzoek door vertrouwensartsen, de Raad voor de Kinderbescherming en politie en justitie.

De opbouw van kennis en ervaring op dit terrein kan ten dienste komen van de hulp aan slachtoffers, terwijl een meer permanente mogelijkheid voor consultatie een steun kan zijn voor de hulpverlening.

Het Beraad kan de vereiste samenwerking verbeteren tussen hulpverlening enerzijds en politie en justitie anderzijds om een adequate reactie te bewerkstelligen op meldingen van gevallen van ritueel misbruik. De concrete werkwijze en taak dienen ingevuld te worden bij de instelling van het Beraad.

Jeugdhulpverlening en jeugdbescherming

1. Voor de betreffende kinderen met de beschreven gedragingen is in de regel langdurige hulpverlening nodig in een gezinsvervangende situatie met functies van verblijf, behandeling en opvoeding teneinde het belang van het kind tot eigen ontwikkeling vorm te geven. Het hulpverleningsaanbod zal hierop moeten worden toegesneden.

2. Ten behoeve van een goed overzicht moet bevorderd worden dat van vermeend ritueel misbruik van jeugdigen altijd melding geschiedt bij het Bureau Vertrouwensarts Kindermishandeling. De Werkgroep verwijst hierbij naar de conclusies van het rapport van de Commissie seksueel misbruik van jeugdigen (1994), waarin een meldingscode wordt voorgesteld voor beroepsbeoefenaren die in hun werk te maken krijgen met (het vermoeden van) onder meer seksueel misbruik. Daarbij zou een meldingscode, waarbij melding in eerste instantie plaatsvindt bij het Bureau Vertrouwensarts, deel moeten uitmaken van de beroepscode van de betreffende beroepsgroepen.

De Werkgroep bepleit dat afspraken worden gemaakt tussen de Bureaus Vertrouwensarts en de Raden voor de Kinderbescherming over een goede signalering van (vermeend) ritueel misbruik. De melding kan plaats vinden zonder toestemming van de ouders of de kinderen. Hulpverleners dienen in alle gevallen na te gaan van wie het geheim is dat zij beschermen en wiens belang zij dienen door te blijven zwijgen. Het is van groot belang dat de zwijgplichtige zich bewust is van het feit dat de geheimhoudingsplicht geen absoluut karakter heeft, en dat in sommige gevallen zelfs spreken verplicht is. In het geval van conflict van plichten dat onder andere kan ontstaan indien de hulpverlener weet dat de patiënt slachtoffer is van een misdrijf, kan het spreken na zorgvuldige

afweging van de in het geding zijnde belangen geboden zijn. Waar hulpverleners hun zwijgplicht doorbreken moet echter een toetsing achteraf steeds mogelijk zijn.

Politie

Zoals uit bijlage 1 blijkt en de afgelopen jaren ook meermalen is gebleken, is het doen van justitieel onderzoek naar seksuele kindermishandeling en ritueel misbruik in het bijzonder, verre van eenvoudig. Dit type onderzoek vergt specifieke kennis en deskundigheid, onder andere op het terrein van het horen van slachtoffers. Tot voor kort hadden veel politiekorpsen daarom de beschikking over een aparte afdeling jeugd- en zedenzaken. Binnen deze afdelingen was sprake van een duidelijke opbouw van de noodzakelijke kennis en ervaring.

Een aantal rechercheurs heeft bijvoorbeeld inmiddels de door de Rechercheschool gegeven cursussen op dit terrein gevolgd. Als gevolg van de reorganisatie van de Nederlandse politie lijkt aan deze ontwikkeling een einde gekomen.

Veel afdelingen jeugd- en zedenzaken zijn opgeheven en de taken dienen in het vervolg te worden uitgevoerd vanuit de basiseenheden. Hierdoor is de kans groot dat de Nederlandse politie minder adequaat dan voorheen in staat zal zijn zaken betreffende (ernstige) seksuele kindermishandeling aan te pakken.

De Werkgroep betreurt deze ontwikkelingen en is er voorstander van dat de jeugd- en zedenafdelingen bij de politiekorpsen in stand blijven dan wel opnieuw worden ingesteld.

Onderzoek

De werkgroep is -mede gelet op de beperkte tijd die ter beschikking stond - niet in staat geweest om op systematische wijze alle gevallen van vermoedens van ritueel misbruik welke in de hulpverlening, dan wel bij justitiële instanties bekend zijn gedetailleerd te onderzoeken. Hierbij gaat het zowel om kinderen rond wie een dergelijk vermoeden bestaat als om volwassenen die zeggen als kind slachtoffer van ritueel misbruik te zijn geweest. Daardoor ontbreekt vooralsnog het inzicht in de achtergronden en kenmerken van vermeende slachtoffers, in de wijze waarop het vermoeden is ontstaan, alsmede dat wat er door diverse instanties met het vermoeden gedaan is en wat het effect daarvan was. Zo is bijvoorbeeld onvoldoende duidelijk in welke mate vermeende slachtoffers van ritueel misbruik als kind slachtoffer zijn geweest van andere traumatische gebeurtenissen en in hoeverre dit laatste mogelijkerwijs een rol speelt bij het ontstaan van een verhaal over ritueel misbruik. Evenmin is duidelijk hoe binnen een hulpverleningsproces het verhaal over ritueel misbruik ontstaat en wat in het ontstaan daarvan respectievelijk het aandeel is van de cliënt en de hulpverlener .

De Werkgroep is zich er terdege van bewust dat zij over deze zaken het laatste woord niet gesproken heeft. Zij beveelt aan dat er onderzoek verricht wordt om in deze kwesties meer klaarheid te brengen en aldus te bevorderen dat het debat over ritueel misbruik een meer empirische basis wordt gegeven. Zulks is van groot belang voor de betreffende cliënten en hulpverleners daar het bevordert, dat op een evenwichtige wijze met deze problematiek wordt omgegaan.

BIJLAGE 1

1. Politie-onderzoek van ritueel misbruik.

Inleiding

De invalshoek van de politie bij beschuldigingen van ritueel misbruik is een andere dan die van de hulpverlening. Voor de hulpverlening staat het belang en de subjectieve beleving van de cliënt voorop; de politie moet daarentegen zo veel mogelijk verklaringen en feiten verzamelen op basis waarvan door het openbaar ministerie een succesvolle vervolging kan worden ingesteld.

Opsporingsonderzoek in ritueel misbruik-zaken

Zoals hiervoor in het rapport aan de orde is geweest valt niet uit te sluiten dat de verklaringen van slachtoffers van ritueel misbruik een mengeling van feit en fictie bevatten. Dit maakt het opsporingsonderzoek er niet eenvoudiger op. De vertegenwoordigers van de CRI wezen er tegenover de Werkgroep op dat in onderzoeken naar beschuldigingen van ritueel misbruik ook fouten zijn gemaakt. Dat komt doordat het vaak zeer gecompliceerde onderzoeken zijn voor de politie; doordat de getuige veelvuldig aan een psychische stoornis lijdt die gediagnostiseerd is als Multipele Persoonlijkheidsstoornis; en doordat de verklaringen vaak gaan over gebeurtenissen die lang geleden zouden hebben plaatsgevonden.
Die problemen zijn geen reden om de aangifte van ritueel misbruik ongezien terzijde te schuiven. Tegelijkertijd moet er immers serieus rekening mee worden gehouden dat, ook al zouden de verhalen van de slachtoffers niet geheel op waarheid berusten, in die verhalen wel degelijk een kern van waarheid kan zitten en dat ook die kern kan duiden op ernstige strafbare feiten. De praktijk laat zien dat de bizarre verhalen die verteld worden soms aanleiding zijn voor opsporingsambtenaren om de vertelde verhalen vrij kritiekloos als waar te aanvaarden ('Dit kan geen mens verzinnen! [1]); in andere gevallen zijn die bizarre delen van de verhalen juist de reden om in het geheel geen serieus onderzoek te doen ('Dit soort bizarre gebeurtenissen komt niet voor!').
Voor een opsporingsonderzoek kunnen de volgende aanbevelingen worden gedaan.

1. Het is niet verstandig om het ritueel zelf onderwerp van het onderzoek te maken. Het gaat immers in de eerste plaats om misdrijven die gepleegd zouden zijn en of die in de context van een ritueel plaats vonden is van secundair belang.

De getuigen en hun verklaringen in dit soort zaken vormen een probleem. Het is niet bij voorbaat duidelijk welk deel van hun verklaringen als valide aangenomen kan worden en welk deel niet. Het is daarom van essentieel belang de verklaringen zowel 'intern' als 'extern' te controleren.

2. In het belang van het onderzoek verdient het aanbeveling zo mogelijk alle verklaringen van zowel slachtoffers als verdachten integraal op band op te nemen.

De 'externe' controle van verklaringen is de belangrijkste.

3. Getracht dient daarom te worden altijd alle vertelde feiten zo veel mogelijk te controleren.

1) Een goede beschrijving van een dergelijk geval is te vinden bij Wright (1993a en 1993b).

De interne controle van de verklaringen van slachtoffers is -bij afwezigheid van externe ondersteuning -gericht op een onderzoek naar de manier waarop het verhaal tot stand is gekomen.

4. De betrokken therapeut dient verzocht te worden uitvoerig te vertellen over de wijze waarop en het tempo waarin het slachtoffer het verhaal van het ritueel misbruik heeft verteld.

Daarbij dient men zich twee dingen te realiseren. Ten eerste is in de hulpverlening de subjectieve ervaringen van de cliënt aanzienlijk belangrijker zijn dan de vraag of die ervaringen op waarheid berusten. In het opsporingsonderzoek is dat juist andersom. Het is derhalve geen eenvoudige opgave om op basis van een verhaal dat verteld is in therapie een opsporingsonderzoek te doen. Daarom is het essentieel dat achteraf zo goed mogelijk gereconstrueerd wordt op welk moment welke delen van het verhaal voor het eerst zijn verteld en in welke bewoordingen.
Ten tweede hebben hulpverleners een andere verantwoordelijkheid tegenover de slachtoffers dan de politie. Daarover wordt elders in dit verslag uitgebreid gesproken. Hier is belangrijk dat de rol van de hulpverlener zich kan verzetten tegen een uitgebreide en minitieuze getuigeverklaring.
Het is vrijwel onvermijdelijk dat slachtoffers onderling en slachtoffers en verdachten gedurende het opsporingsonderzoek contact hebben met elkaar. In die contacten kunnen de betrokkenen elkaar zodanig beïnvloeden, dat achteraf niet meer vastgesteld kan worden van wie een verklaring oorspronkelijk afkomstig is.

5. De contacten tussen slachtoffers en met de verdachten dienen daarom minitieus in kaart te worden gebracht.

Zoals hierboven betoogd zijn er voor het ontstaan van de verhalen van de slachtoffers andere verklaringen mogelijk dan dat zij die werkelijk hebben meegemaakt. Dat betekent dat in ritueel misbruik-zaken serieuze pogingen ondernomen moeten worden die verklaringen te falsifiëren, dat wil zeggen dat onderzocht moet worden in welke mate de verhalen op fictie kunnen berusten (Zie over verificatie en falsificatie uitgebreid Crombag. Van Koppen & Wagenaar, 1992, m.n. Hoofdstuk 6.).

6. Alternatieve verklaringen voor het ontstaan van de verhalen van slachtoffers dienen onderzocht te worden.

Tot slot: in ritueel misbruik-zaken komen nogal wat elementen naar voren die niet tot de dagelijkse politie-praktijk behoren, zoals de psychiatrie van slachtoffers, seksuele moorden en problemen van geheugen en herinnering.

7. Deskundige hulp van buiten kan wenselijk zijn. De Afdeling Wetenschappelijk Recherche-Advisering van de CRI kan daarbij behulpzaam zijn.

Vervolgen van ritueel misbruik-zaken

In het Nederlandse strafprocesrecht is de rechter -met inachtneming van enige beperkingen die in de wet zijn vastgelegd -vrij in de selectie en waardering van de aangevoerde bewijsmiddelen. De aangelegde beperkingen zijn onder meer dat het bewijs dat de verdachte het tenlastegelegde heeft begaan door de rechter niet uitsluitend kan worden aangenomen op opgave van de verdachte of op de verklaring van een enkele getuige.
De rechter behoeft echter in het algemeen niet te motiveren waarom hij verklaringen van getuigen en getuige-deskundigen al dan niet betrouwbaar of geloofwaardig acht en waarom hij bepaald bewijsmateriaal al dan niet gebruikt heeft voor de beslissing.

In het algemeen kan gesteld worden dat de bewijsvoering in zaken van seksuele kindermishandeling zelden eenvoudig is. Die delicten spelen zich doorgaans in een afgeschermde omgeving af en er zijn meestal weinig personen bij aanwezig. Als de slachtoffers jonge kinderen zijn, kunnen dezen moeite hebben verklaringen af te leggen over hetgeen hen is overkomen en kan het dus moeilijk zijn voor het bewijs bruikbare verklaringen te verkrijgen. Als de slachtoffers volwassen zijn, gaat het meestal om gebeurtenissen die lang geleden plaats vonden en kunnen daardoor bewijsproblemen ontstaan.
Een extra probleem dat zich bij ritueel misbruik voordoet is echter dat slachtoffers en getuigen grote blokkades kunnen hebben om te verklaren over hetgeen is gebeurd, naar aangenomen wordt doordat zij tot in het extreme zijn geïntimideerd. In ieder geval vertonen de getuigen/slachtoffers vaak ernstige psychische storingen die veroorzaakt zouden zijn door het ondergane rituele misbruik. Van de psychische stoornis vormen amnesie en verschillende delen van de persoonlijkheid die elkaar tegenspreken een essentieel onderdeel (zie American Psychiatric Association, 1987). Naast de getuigeverklaring van het vermeende slachtoffers is derhalve vaak een verklaring van een getuige-deskundige nodig. Uit het zogenaamde Poppenspel-arrest (HR 28 februari 1989, NJ 1989, 748) kan worden afgeleid dat indien de verdediging gemotiveerd het verweer voert dat het door de deskundige verrichte onderzoek niet betrouwbaar is en de uitkomst van een dergelijk onderzoek derhalve niet voor het bewijs mag dienen, de rechter die over de feiten oordeelt niet stilzwijgend dit verweer mag passeren.

BIJLAGE 2

INSTELLINGSBESCHIKKING

DE STAATSSECRETARIS VAN JUSTITIE,

Overwegende dat op grond van onder meer door de Inspectie voor de Jeugdhulpverlening gesignaleerde gevallen van ritueel misbruik de vraag is gerezen in hoeverre deze problematiek zich in Nederland voordoet, welke mogelijkheden de overheid in het algemeen ten dienste kunnen staan om hierop adequaat te reageren, daaronder begrepen die van de hulpverlening en het in dat kader ter kennis brengen van gevallen aan politie en openbaar ministerie;

Overwegende dat het derhalve wenselijk is dat het probleem wordt gedefinieerd en een overzicht wordt verkregen van de gevallen die bij de hulpverleningsinstellingen of anderszins bekend zijn, alsmede een overzicht van de problemen die zich kunnen voordoen bij het doen van aangifte bij politie en het openbaar ministerie, mede met het oog op een eventueel in te stellen nader onderzoek en een meldingsprocedure;

Besluit

1 Een werkgroep in te stellen

A die tot taak heeft

1. definiëring van ritueel misbruik;
2. het in kaart brengen van de problematiek door een inventarisatie van de bij de hulpverleningsinstellingen en anderszins bekende gevallen;
3. te onderzoeken welke problemen zich kunnen voordoen bij het doen van aangifte van ritueel misbruik bij politie en openbaar ministerie;
4. zonodig voorstellen te formuleren voor nader onderzoek en/of een meldingsprocedure ;

B die als volgt is samengesteld:

- Mr. J.A. Hulsenbek -advocaat-generaal bij het gerechtshof te Arnhem -voorzitter;
- Prof.dr. H. Baartman -hoogleraar Vrije universiteit Amsterdam - faculteit der psychologie en pedagogiek;
- Mw. mr. M. Verweel {vanaf februari 1994 vervangen door mw. drs. P.I. Polman) - Ministerie van Welzijn. Volksgezondheid en Cultuur
  - Directie Geestelijke Gezondheidszorg Verslavingsaangelegenheden en Consumentenbeleid;
- Dr. P.J. van Koppen -Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving;
- Drs. D. Brons -Directie Jeugdbescherming en Reclassering;
- Drs. R.W. Roodzant -Directie Politie;
- Mr. A.T.J. de Boer -Directie Staats- en Strafrecht -secretaris.

Als adviseurs worden aan de werkgroep toegevoegd:
Drs. R.M.A.Th. Aalders - Hoofdinspecteur jeugdhulpverlening;

Mw. M.D. Lamping-Goos (zenuwarts) - Geneeskundig hoofdinspecteur voor de geestelijke volksgezondheid;

A dat de werkgroep deskundigen en andere betrokken personen en instanties kan horen;

B de werkgroep binnen 6 maanden na haar instelling in ieder geval een interimadvies en zo mogelijk een eindadvies uitbrengt

‘s-Gravenhage, 12 augustus 1993
De Staatssecretaris van Justitie

BIJLAGE 3

Literatuur

American Psychiatric Association (1987) Diagnostic and Statistical Manual of mental Disorders; Washington DC: American Psychiatric Association (3d revised ed.) .

Boyd, A. (1991) Blasphemous rumours. Is satanic ritual abuse fact or fiction? An investigation. London: HaperCollins.

Brunvand, J.H. (1983) The vanishing hitchhiker: American urban legends and their meaning. Picador.

Brunvand, J.H. (1984) The choking doberman and other 'new' urban legends. New York: Norton.

Brunvand, J.H. (1986) The Mexican net: More 'new' urban leQends and some old favorites. London: Penguin.

Burger, P. (1992) De wraak van de kangoeroe: Sagen uit het moderne leven. Amsterdam: Prometeus.

Burger, P. (1994) Satanisten als zondebok voor porno en incest. (3 maart) ~ Volkskrant 9.

Commissie seksueel misbruik van jeugdigen (1994), Handelen bij vermoeden van seksueel misbruik van kinderen en jeugdigen, p. 80.

Creighton, S.J. (1992) Child abuse trends in England and Wales. 1988-1990 and an overview from 1973-1990. London: NSPCC.

Creighton, S.J. (1993) Organized abuse: NSPCC experience. Child Abuse Review. 2, 232-242.

Doek, J.E. (1992) Kindermishandeling, beroepsgeheim, privacy en inzage van vertrouwelijke gegevens in: Kindermishandeling resultaten van multidisciplinair onderzoek p. 279 e.v., Data Medica.

Finkelhor, D. L.M. Williams & N. Burns (1989) Nursery crimes: Sexual abuse in day care. Newbury Park, CA: Sage.

Frenken, J. (1994) Ritueel seksueel misbruik van kinderen: Verslag van een symposium tijdens de Annual Meeting van de International Academy of Sex Research in Pasicific Grove (Californië, Verenigde Staten) van 27 juni tot I juli 1993. Maandblad Geestelijke Volksgezondheid (in druk).

Ganaway, G.K. (1991) Alternative hvpotheses regarding satanic ritual abuse memories. Paper presented at the Ninety-ninth Annual Convention of the American Psychological Association, San Francisco, August, 19.

Gudjonsson, G.H. & N. Clark (1986) Suggestibility in police interrogation: A social psychological model. Social Behaviour. 1,83-104.

Hart, O. van der, S. Boon & O. Heijtmajer Jansen (1994) Ritual abuse in The Netherlands: A clinician's perspective. In George Frazer (ed.) Ritual abuse therapist's issues. APA Clinical Series.

Jansen Heijtmajer, 0, MGv. 48e jaargang nummer 6 - juni 1993, pag. 676 e.v..

Jones, D.P.H. (1991) Ritualism and child sexual abuse. Child Abuse and Ne glect. 15, 163-170.

Kanovitz, J. (1992) Hypnotic memories and civil sexual abuse trials. Vanderbilt

Law Review. 45, 1185-1262.
Kelly, S.J. (1988) Ritualistic abuse of children: Dynamics and impact. ~
Studies Journal. 5, 228-236.
La Fontaine, J.S. (1993) Defining organized sexual abuse. Child Abuse Review,
2, 232-231.
Lanning, K.V. (1992) Investigator's guide to allegations of 'ritual' child abuse.
Quantico, VA: National Center for the Analysis of Violent Crime, Behavioral Science Unit.
Leenen, H.J.J. (1988) Handboek gezondheidsrecht.
Lemer, M.J. (1980) The belief in a just world: a fundamental delusion. new York: Plenum.
Lloydd, D.W. (1992) Ritual child abuse: definitions and assumption. Child Sexual
Abuse. I, 1-14.
Loftus, E.F. (1993) The reality of repressed memories. American Psvchologist.
48, 518-537.
Mulhem, S. (1991) Satanism and psychotherapy: A rumor in search of an
inquisition. In J.T. Richardson, J. Best & D.G. Bromley (eds.) The sata-
nism scare. New York: Aldine de Gruyter.
Putnam, W.H. (1979) Hypnosis and distortions in eyewitness memory. International Journal of
Clinical and Experimental Hypnosis. 27, 437-448.
Sakheim, D.K. & S.E. Devine (1992) Out of darkness: exploring satanism and ritual abuse.
Lexington Books, New York.
Verburg, J.J. (1985) Het beroepsgeheim, p. 18 e.v.
Zelig, M. & W.B. Beidleman (1981) The investigative use of hypnosis: A word of caution.
International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis. 29, 401-412.